

Velnias

PAVEL BASINSKIJ

Rusijos nacionalinė literatūros premija „Didžioji knyga 2010“ šiemet skirta literatūros istorikui ir kritikui Pavelui Basinskiui už knygą „Levas Tolstojus: bėgimas iš rojaus“, kurioje pasakojama apie rusų literatūros klasiko grafo Levo Tolstojaus bėgimą slapta nuo šeimos iš savojo Jasnaja Polianos dvaro 1910 metų spalio 28-osios naktį, likus dešimčiai dienų iki mirties Astachovo geležinkelio stoties viršininko namuose. Skaitytojams siūlome knygos ištrauką – trečiosios dalies „Sonečka ir velnias“ skyrių „Velnias“.

Levas Tolstojus žaidžia šachmatais su Vladimiro Čertkovo sūnumi

Apysaką tokiu pavadinimu Tolstojus parašė 1889-ųjų lapkritį, vienu kartu, per dešimt dienų. Tačiau ne tik nebandė jos publikuoti, bet ir slėpė krėslo apvalkalą nuo žmonos. Tai pats intymiausias Tolstojaus kūrinys apie save patį. Intymesnis net už „Vaikystę“.

Šis „skeletas spintoje“ (tiksliau, krėsle) išbuvo 20 metų, kol jį aptiko žmona.

„Sofija Andrejevna šiandien įsiutusi, – 1909 metų gegužės 13 dieną rašo Makovickis, – piktai, pagiežingai priekaištavo Tolstojui dėl apysakos... jis ir pamiršo, ką ir kada parašė.“

Pamiršo? Tų pačių metų vasario 19 dieną Tolstojus dienoraštyje rašo: „Pažiūrėjau „Velnį“. Sunku, nemalonu.“

Apysakoje „Velnias“ buvo liečiamas vienas intymiausių ir skausmingiausių jų šeiminių gyvenimo puslapių. Kalbama apie Tolstojaus santykius su išteklejusia Jasnaja Polianos valstietė Aksinija Bazykina, ilgiausiai trukusius ir daugiausiai kančių teikusius santykius su moterimi iki vedybų. Jų pasekmė buvo nesantuokinis sūnus, Sofija Andrejevna tai žinojo.

1909-ųjų balandžio 26 dieną Tolstojaus žentas Su-chotinas rašo dienoraštyje:

„Važiavau su Tolstojumi pas Čertkovus. Pakeliui užsukome pas vieną moteriškę, kurios namuose naktį pasimirė nežinomas klajūnas. Mirusysis gulėjo ant grindų, ant šiaudų, jo veidas buvo uždengtas kažkokiu skuduru. Tolstojus liepė atidengti veidą ir ilgai jį žiūrėjo. Veidas buvo mielas, ramus. Čia pat sėdėjo keletas kaimo vyrų. Tolstojus vieno jų paklausė:

– Kas tu toks?
– Seniūnas, jūsų šviesybe.
– Kuo gi tu vardu?
– Timofejus Anikanovas.
– Ak, taip, taip, – ištarė Tolstojus ir išėjo į priemenę. Iš paskos nusekė šeiminkė.

– Koks Anikanovas? – paklausė Tolstojus.
– Taigi Timofejus, Aksinijos sūnus, jūsų šviesybe.
– Ak, taip, taip, – susimąstęs tarė Tolstojus. Susėdome į brikelę.
– Bet juk jūs turėjote kitą seniūną, Šukajevą, – tarė Tolstojus, kreipdamasis į vežiką Ivaną.
– Atleidome, jūsų šviesybe.
– Kodėl gi atleidote?
– Labai apsilėjo, jūsų šviesybe. Gėrė per daug.
– O šitas negeria?
– Šitas irgi geria, jūsų šviesybe.

Aš visą laiką žiūrėjau į Tolstojų, bet nepastebėjau, kad jis būtų nors kiek sumišęs. Dalykas tas, kad šitas Timofejus – nesantuokinis Tolstojaus sūnus – labai jį panašus, tiktai aukštesnis ir gražesnis. Timofejus – puikus vežikas, gyvenęs pačiam pas savo tris teisėtus brolius, bet niekur nepritaęs dėl potraukio degtinei. Ar Tolstojus pamiršo savo karštą meilę moteriškei Aksinijai, apie kurią jis taip tiesiai rašo savo senuose dienoraščiuose, ar jis nusprendė parodyti, kad yra visiškai abejingas savo praeičiai, spręsti nesiiimu.“

Timofejus Bazykinas gimė 1860 metais, likus dvejiems metams iki Tolstojaus ir Sofijos Andrejevnos vestuvių. Jau navedžiams apsigyvenus Jasnaja Polianoje, jis dar buvo kūdikis. Būtent apie šį kūdikį Sofija Andrejevna rašo dienoraštyje, pasakodama apie savo sapną praėjus keturiems mėnesiams po vestuvių:

„Atėjo pas mus į kažkokį didelį sodą merginos ir moteriškės iš mūsų kaimo, o apsirengusios visos kaip ponios. Atsiranda iš kažkur viena po kitos, o paskutinė pasirodė Aksinija juoda šilkinė suknele. Aš ėmiau su ja šnekėtis, ir mane apėmė toks pyktis, kad iš kažkur paėmiau jos kūdikį ir pradėjau jį plėšyti į gabaliukus. Ir kojas, ir galvą – viską nu-traukiau, o pati baisiai įsiutusi. Atėjo Liovočka, aš jam sakau, kad mane į Sibirą išstems, o jis surinko kojas, rankas, visas dalis ir sako, kad nieko – tai lėlė.“

niekur nėra – ieškojau. Tai jau nebe elnio instinktas, o vyro jausmas žmonai. Keista, bandau atnaujinti sotumo jausmą, bet negaliu.“

Tolstojui tai buvo svarbus atradimas ir pirmas rimtas smūgis jo šeimos „projektui“.

Bet kas čia tokio? Jaunas ponaitis nusidėjo su valstietė, kurios vyras buvo išvykęs į miestą uždirbti pinigų šeimai ir žemės nuomai iš ponaičio. Negerai, žinoma, išeina, bet ir nieko čia labai neįprasta.

Tai nebuvo pirmoji meilė nekilingajai. Labai tikėtina, kad garsioji kazokė Marjana iš apysakos „Kazokai“ turėjo realų prototipą vardu Solomonida. Apie ją jis rašo savo kaukaziškame dienoraštyje: „Girtas Jepiška (apysakoje – dėdė Jeroška – P. B.) vakar pasakė, kad su Solomonida galima susitarti. Norėčiau aš ją paimti.“

Grįžęs iš Sevastopolio ir gyvendamas tai Jasnaja Polianoje, tai Maskvoje, jis įžvelgia „jau ne temperamentą“, o „pasileidimo įprotį“. „Baisus geismas, virstantis fiziniu skausmu.“ „Slampinėčiau po sodą su miglota, gašlia viltimi ką nors pagauti krūmuose. Niekas man taip netrukdo dirbti. Todėl nusprendžiau, nesvarbu kur ir kaip, įsitaisyti tiems porai mėnesių meilužę.“ „Labai miela valstietė, gana malonios išvaizdos. Aš nepakeliama bjaurus, kad pasiduodu šiai ydai. Geriau būtų pati yda.“

Na štai jis ir gavo ir „pačią ydą“, ir nuolatinę meilužę, ir ne dviem mėnesiams, o dvejiems metams.

Kodėl iš aistros kazokei Solomonidai gimė poetiški „Kazokai“, o iš santykių su Jasnaja Polianos valstietė – baisus, beviltiškas „Velnias“?

Priežastis buvo Tolstojaus šeimos „projektas“. Laiške Jergolskai ir „Dvarininko ryte“ jis surašė visą savo būsimo šeiminių gyvenimo programą ir šeštojo dešimtmečio pabaigoje jau sąmoningai ieškojo kandidatės į šeiminkes Jasnaja Polianos rojuje. Jei jis viską būtų apmąstęs kaip normalus, taupus žmogus... Bet jis buvo genialus menininkas. Jis savo vaizduotėje šį rojų nupiešė toki skaidrų ir kartu konkretų, kad iš esmės jame jau gyveno. Ryšį su Aksinija jis iš pradžių vertino kaip laikiną būseną.

Ir staiga paaiškėja, kad ji ir yra žmona. Geismas ir jo patenkinimas – ne laikinas reiškinys, ne „potvynis“ ir „atoslūgis“, ne fiziologijos klausimas, bet šeiminių gyvenimo pagrindas ir pati jo „širdis“.

Apysakoje „Velnias“ dvarininkas Jevgenijus Irtenevas (beveik Nikolenkos Irtenjevo iš „Vaikystės“ bendrapavardis) – tai, be abejo, su kai kuriomis išlygomis pats Tolstojus. Jis to netgi neslepia. Jevgenijus baigė teisės fakultetą. Tolstojus Peterburge bandė eksternu įgyti teisininko diplomą. Jevgenijus gavo palikimą po dalybų su broliais, taip pat atsitiko Tolstojaus gyvenime. Jevgenijus pradėjo tarnauti ministerijoje (greičiausiai vidaus reikalų), ten vienu metu norėjo tarnauti ir Tolstojus. Jevgenijus apsigyvena kaime, svajodamas „prikelti tą gyvenimo formą, kuri buvo ne prie tėvo – tėvas buvo prastas šeiminkas, o prie senelio“. Tolstojaus tėvas nebuvo prastas šeiminkas, Jasnaja Polianoje jis tęsė uošvio kunigaikščio Volkonskio tradiciją, kurią, kaip matyti iš laiško Jergolskai, norėjo pratęsti sūnus ir anūkas Levas. Jevgenijus labai stiprus fiziškai, „vidutinio ūgio, tvirtu kūno sudėjimo gimnastikos išreniruotais raumenimis, raudonskruostis sangvinikas ryškiais dantimis ir lūpomis“. Tolstojus buvo užsispyręs gimnastas. Nuo jaunystės iki senatvės kilnojo svarmenis, sukosi ant skersinio.

Bet visa tai niekai, palyginti su tuo, kas svarbiausia. Jevgenijų labiausiai kankina ir trukdo ūkininkauti geismas. „Jis nebuvo ištvirkėlis, bet nebuvo ir, kaip jis pats sau sakė, vienuolis. O mėgavosi tuo vien tiek, kiek to reikėjo dėl fizinės sveikatos ir proto laisvės, kaip jis sakė...“

Praėjus metams po pažinties jis „prisimena“ Aksiniją „su pasibjaurėjimu“, o spalį su ja susitikinėja jau „išskirtinai“. Dar po pusmečio supranta įklimpęs galutinai. „Jos

Tos ponios...

Man vis neduoda ramybės ponios. Na, ne tos, apie kurias jūs nuolat šnekate, nes pažįstate iš įvairių žmonių, stilių žurnalų ir televizijos laidų. Aš vis galvoju apie tas ponias, apie kurias kaip apie ponias niekas oficialiai nerašė ir nekalbėjo, o jeigu ir paminėjo kada nors, tai vadino draugėmis. Tų ponijų vyrai, nors iš tiesų buvo ponai, dėl suprantamų politinių priežasčių irgi buvo vadinami draugais. Tie draugai labai mėgdavo medžiokles. Paprastai į kovą iš pasalų su žvėrimis noriau veždavosi daug daug degtinės, o ne savo drauges, bet kartais padarydavo išimtį, užsakydavo priėmimą pas kokį nors kolūkio pirmininką, kad šios, kol jie tykos žvėrių arba leis taurelę per rankas, pakvėpuotų tyru kaimo oru, pasigrožėtų Tarybų Lietuvos gamta, paskanautų iš natūralių produktų paruoštų troškinių, kepsnių, pyragų, parodytų savo kailinius, kepures, krimplino kostiumėlius, aukštas šukuosenas, auksines grandinėles ir žiedus. Kaimo masteliu irgi ponias, nors oficialiai vadinama drauge, pirminkienė prieš tokį priėmimą tapdavo verge Izaura, nors apie tokią dar nebuvo girdėjusi, nes tokio pobūdžio serialai atsirado vėliau, tuo metu visi žiūrėdavo „Petraičių šeimą“, sprendusią socialistinio gyvenimo problemas. Ne juokai suruošti priėmimą tokiam būriui ponijų. Ir aplinka turi blizgėti, ir kepsniai gardžiai kvėpėti, ir pyragai pakankamai išsipūsti. Bet ko dėl ponų, tų, kurie aukštai, nepadarys. Savaitę, o gal net dvi, plušėdavo nuo ryto iki vakaro, bet priėmimą surengdavo. Prie stalo visi kerta išsijuosę ir vis giria: oi, kaip skanu, oi, kaip gardu, oi, koks sveikas maistas, oi, kokie pyragai, tiesiog tirpte tirpsta burnoje... Po natūralių pietų ponai miškan, o ponios kieman. Oi, kaip čia gražu, oi, koks grynas oras, oi, kaip čia gera, aikčioja.

– O aš, – kalba man šiandien pirminkienė, tapusi ūkininke, – vos ant kojų bepastoviu, rankos tirpsta, galva ūžia. Kad juos kur galas tuos ponus. Bet kito kelio nebuvo. Reikėjo tepti, jei norėjai važiuoti, ir važiuoti ne mėšlinais ratais, o blizgančia brikele...

– Kur jau su brikele, su naujausia volga važinėjote, – pataisau besikuklinančią buvusią poniją, oficialiai vadintą drauge.

– Tai gi, su volga, o dabar su džipu.

– Kaimo mašina, nesidžiauk. Anksčiau tokias nivom vadinavo, tik kokie elektrikai ar veterinarai su tokiom važinėdavo. Na, gal šiek tiek daugiau blizgučių, bet vis tiek skirta per purvynus važiuoti.

Nepatinka ūkininkei tokia mano šneka, bet nutyli – ką tokiai atsilikėlei kaip aš išaiškinsi... Tokius dalykus tik tie, kurie su ponais ir poniom ranka rankon, supranta.

Aš šiandien irgi ponias, surengusi priėmimą. Atvežiau į savo girią dar dvi ponias. Jos išėjo grybauti. Koks ten grybavimas – pavaikščios samanom nuklotais takeliais, susirinks didžiuosius stebuklus baravykus, anot A. Šliogerio, ir pareis linksmos. O aš plušu: reikia darželį nuravėti, žolę nupjauti, stalą paruošti. Vis tekina. Štai ir ponios pareina. Lyg ir viską suspėjau. Oi, kaip čia gražu, oi, koks grynas oras, oi, kaip čia gera, oi, koks darželis, oi, kaip golfo laukas, oi, kaip skanu... O aš vos velkuosi su arbatinuku į pašalę, kur ant trinkų įsitaisiusios ponios aikčioja. Ką padarysi – ponios.

Labai didelės ponios būdavo prekybininkės, tarp jų ir bufetininkės, su šiom tai ir man pasitaikydavo reikalų turėti. Būdavo, nueini į kokį bufetėlį, nusiperki karštų dešrelių su garstyčiom ir nedrąsiai, nuleidusi blakstienas paklausi, ar negalėtų kokio kilogramo suvynioti. Retai negalėdavo. Pabandžiau kartą bufetėlyje Estijoje paprašyti, kad suvyniotų. Ir ką jūs manot? Nesuvyniojo. O ką mes valgysim, jei jūs viską išsivešit, paklausė. Visada jie, tie estai, tokie nacionalistai egoistai buvo. Tos kitos prekybininkės, ne bufetininkės, man nebuvo pasiekiamos, užtat buvo pasiekiamos vienam mano draugui, todėl jis viską pirkdavo ne taip kaip aš, parduotuvėje, o bazėje. Tas draugas labai pyko, kai Lietuva atkūrė nepriklausomybę. Kodėl, paklausit? Ogi niekaip negalėjo susitaikyti su faktu, kad į bazę galės važiuoti ne tik jis, bet ir aš. Nevažiuoju aš į tą bazę ir dabar, nes pašonėje yra mano draugė „Maxima“, bet jis vis tiek siunta, nes žino, kad galiu panorėjusi nuvažiuoti ir net nusipirkti.

Labai didelės ponios buvo tos, kurios visuomeniniam maitinimui vadovavo. Didelius raktus turėjo nuo didelių sandėlių, lūžtančių visokiomis eiliniam tarybiniam piliečiui neprieinamomis gėrybėmis. Mūsų mieste tokios buvo dvi: viena vadovavo miesto maitinimui, kita rajono. Matyt, ne tik kai ką, bet ir save labai gerai maitino, nes abi buvo laa-bai storos. Vienai iš jų (o gal abiem vieną?) net skulptūrą miesto parke pastatė – šlaunis ir biustą įamžino.

Su viena iš jų, Irusyte, susipažinau sanatorijoje. Na, ne aš susipažinau, kita panaši į mane susipažino, būčiau gal ir aš susipažinusi, bet neteko nė karto sanatorijoje pabūti. Tai gi atvežė ją į sanatoriją vairuotojas, atvedė į kambarį už parankės, o paskui pusę dienos nešiojo iš volgos konjakus,

dešras, kumpius, visokiausių rūšių saldumynus, kitokius skanumynus. Prikrovė spintelę, spintą, visą palangę nukrovė. Paskui pats įsikūrė gretimame kambaryje, kad visada Irusytei po ranka būtų. Atsisėdo Irusyte prie stalo, biustą į lėkštę pasidėjo ir čiauška. Kaip jai sunku gyventi, kaip jai sunku tokius didelius raktus (ir biustą?) nešioti ir nuo visų saugoti, tai atvažiavusi dabar čia pailsėti, sveikatos pasisemti, bet raktų nepalikusi, nes negalinti tokio turto iš rankų paleisti.

– Tai kodėl, Irusyte, nepalikai, kam vargini save? – klausia ta, kuri panaši į mane, skiriasi tik tuo, kad į sanatoriją nuvažiavo.

– Negaliu tokio daikto niekam patikėti. Be to, ir raktai turi pailsėti. Va, padėsiu į lentyną. Nė nebandykit paimti – nepakelsit, – kvatoja.

Ne tik Irusyte pagyveno sanatorijoje, visi pagyveno, ir ta kita panaši į mane pagyveno, ir daktarai, ir seselės, ir kavalieriai, kurių netrūko. O paskui tą panašią į mane su volga į namus parvežė.

– Tai kodėl ją taip keistai Irusyte vadini? – klausiu tos panašios į mane.

– Tai kad ji save taip vadino. Pradės, būdavo, ką nors pasakoti ir vis apie tai, kaip jos, Irusytės, visi ko nors prašo ir prašo.

– Tai ar paprašė ko nors? – klausiu.

– Baik, – juokiasi. – Argi tokios kaip mes galime ko nors tokių kaip Irusyte prašyti?

Mano ponios ne prekybininkės. Ir jų ponai nemedžioja. Jos neleis, nes labai myli gamtą ir viską, kas gamtoje auga, juda, kruta, jos net mėsos nevalgo, o stiprybės semiasi iš ažuolo. Nevalgau mėsos ir aš nuo to laiko, kai pamačiau prieš egzekuciją iš baimės drebantį veršeli. Ir mano vyras nemedžioja, sako: šauti į žvėrį? Bet juk tai tas pats kaip į žmogų. O gal tik taip sako? Gal tiesiog tingėtų anksti keltis ir važiuoti kažkur į miškus? O gal saugo savo antrąją širdį – prostatą (ne paslaptis, kad visi medžiotojai, nors ir pasišildo iš vidaus, šąla bety kodami žvėrių ir gamtos reikalus vėjų pagairėję atlikdami)? Ką aš žinau.

GILBONĖ

Visi laiškai – žirafos

Šv. Tomai Akvilietis, mano pirštai virpčioja ir kreta, iš tiesų *cirpčioja* ir *Creta*. Svieski man tą išjungtą muziką, užgesintas lempas, nurodantus stalus, vis tiek aš kamuojuos, iš tiesų *camuojuos* (Camus širdis *camuojasi*) ir aš nusižudysiu, krisiu po Camus kanopomis, ir man šaus mintis, nes nušauti rašo geriausiai.

Tikrovė pranoko visus lūkesčius ir dabar reikia iš naujo įvardinti visus reiškinius ir išsaugoti tikrąjį jų skambesį – jie gieda mano širdy, iš tiesų *hhieda*. „Gieda“ iš tiesų panašu į žodį, į veiksmą, bet kai pagalvoju iš visos širdies, krentu kniūpsčia, *žlūbauju* ir *hhiedu*, nes priklausau rasei, kuri kankindamasi *hhieda*.

Atrodau įsivažiavus, bet iš tiesų po kiekvieno sakinio sugendu – paskui vargais negalais susiremontuoju, užvedu, kiek įsivažiuoju ir jei ne po kiekvieno sakinio, tai po penkto septinto tikrai vėl sugendu. Atrodo, skaitydama literatūrą pradėjau jausti – autorius rašydamas sugesdavo ar ne, ir, rodos, man labiausiai patikdavo sugedę autoriai – įsivažiuoja, sugenda, stabdo, vėl iš naujo. Ar gali nuolat įsivažiavęs autorius negendančias sakinius patirti seisminį šoką? Greičiausiai ne, nes tik sugedę sakiniai taip geba stipriai sviesti žemėn, palmėn.

Šiandien skaitydama ypač jaučiu ribas, kada sugesdavo, kada susitaisydavo, pieštuku net žymiuosi šias ribas, galbūt kas nors iš to dar išeis (galvoju, jog galima braižyti tekstų kardiogramas, skaitant žymėtis, koks autoriaus pulsas rašant vieną ar kitą sakinį, greičiausiai tai bus ilgiausia pasaulyje kardiograma). Taip galima demaskuoti autorių, kurio viso teksto sakinių pulsas vienodas, aišku, jų negalima dėti į vieną lentyną, nes skiriasi jų pradinis pulsas – pavyzdžiui,

Susidvejinęs glamūrinis Davidas Bowie

vienas autorius pradėjo rašyti su 60 dūžių per minutę, kitas – su 150.

Sugesti, mano nuomone, būtų pravartu ir tiems, ir tiems. Varčiau romanus, apsakymus, žymėjau ribas, atsiverčiau pasakų knygą, ten nėra ką braukti. Pasakos toks dalykas, kuris negenda. Joms negenda nei sankaba, nei pavaru dėžė, atrodo, kad joms nesugestų nė benzinas. Manau, pasakos nemiršta todėl, kad negenda, bijau, kad negenda, nes neturi

nei sankabos, nei pavaru dėžės, pasakos nemirštantis dalykas kaip benzinas, nafta, jei jau jos nafta, turbūt pasakos tikrai svarbus energijos šaltinis.

Išvada gali būti dar tokia – jei autoriaus sakiniai negenda, jis rašo pasakas.

Kai kurie čia svajoja gyventi pasaką, nori, kad niekas negestų, matyt, nori būti nemirštantys. Sugedus užlieja šalčiai ir nuplauna net pačius vandens bokštus, žmones su balionais, žolės kilimėlius iš po kojų su visais kavos staliukais.

Atsistoju, nueinu pažiūrėti, ar tu vis dar įkritęs į *Villa Clementine* kaminą, grįžtu, pasilenkiu ties sakiniiais, pasiklystu ir visiškai su jais susipykstu, dabar dvidešimt keturias valandas būsi ištiktas šoko ir toliau sėdėsiu ratu su savo kūnu ir suprasiu, kad esu netikra negrė.

Ir aš nusižudysiu, krisiu po Camus kanopomis ir man šaus mintis, nes nušauti rašo geriausiai. Ak. Le. Ir pasaulis pripras prie nesąmonių, ir tai bus Ispanijos žemė, mano šventasis Tomai Akvilietis, mano šventoji Terese Akviliete. Jei pasaulis kartais nepriprastų prie nesąmonių ir prie rašytojų, kurie neturi gebėjimo pasakoti, tektų ji irgi nušauti ir tai būtų geriausias pasaulis, greičiausiai tai būtų ispaniškas gyvenimas, ir jame gyventų rašytojai, kurie nemoka pasakoti, ir tai būtų patys geriausi rašytojai.

Reikėtų paieškoti senoviškų puotų, kur srūva visokie vynai, tai būtų vėl prancūziškas gyvenimas, fejta sako, tai būtų gyvenimas ne pagal būvį, o pagal Bowie, ir tai nebūtų angliškas gyvenimas.

Akvilė Kibonytė

Sveikas, paskutinis herojai!

Šiomet sukako 20 metų nuo tragiškos Viktoro Cojaus (1962–1990), legendinės rusų grupės „Kino“ lyderio ir dainų autoriaus, žūties. Nors pats atlikėjas kadaise sau ir gerbėjams yra linkėjęs nesikurti stabu, šio kūrėjo populiarumas metams bėgant anaiptol neblėsta, – artimiausiu metu paminklas melancholiškojo idealizmo dainiui iškilis ne tik jo gimtajame Peterburge, bet ir Vilniuje, ir netgi Kalmukijos sostinėje Elistoje.

Čia pateikiamas V. Cojaus interviu (be pavadinimo) spausdintas 1989 m. gegužės 6 d. Volgogrado laikraštyje „Jaunasis leninietis“ (*Молодой ленинец*).

– Kūrinyje „Filmai“ dainuojate: „Palik mane ramybė, nelisk į mano sielą.“ Iš tikrųjų esate uždaras žmogus?

– Taip, bet ta daina vis dėlto humoristinė. O apskritai tai juk kiekvienam iš mūsų su vienais žmonėmis įdomu šnekėti, o su kitais – atvirkesčiai.

– Mokėtės dailės mokykloje, o tapote muzikantu. Kaip taip nutiko?

– Tiesiog pabodo vieni dalykai ir užėjo noras užsiimti kitais.

– Po Aleksandrui Bašlačiovui [1988 m. tragiškai žuvusiam roko muzikantui, bardui] atminti skirto koncerto, kuriame grupė „Akvariumas“ nedalyvavo, Borisui Grebenščikovui buvo mestelėta: „Bobai, tu išdavikas.“ Kaip į tai žiūrite jūs?

– Aš nenoriu nieko teisti. Jeigu kas nors elgiasi taip, kaip aš nesielgčiau, vis tiek negaliu sakyti, kad tas žmogus neteisingas, išdavikas... Kiekvienas pats kuria savo biografiją.

– O kodėl jūs dalyvavote tame koncerte, kas jums buvo Bašlačiovas?

– Bičiulis... Mes puikiai sutarėme, bet labai artimi draugai nebuvo.

– Pastaruoju metu Konstantinui Kinčevui [grupės „Alisa“ lyderiui] vis dažniau prikišama, kad jo dainose akcentas iš „mes“ perkeliama į „aš“...

– Aš gerai pažįstu Kostiją: jis neserga „žvaigždžių liga“, ten kitos priežastys. Beje, kalbant apie dainas, aš kaip tik žodžio „aš“ šalininkas. Jis sąžiningesnis.

– Prieš pusantrų metų laidoje „Iki 16 ir vyresniems“ atsisakymą gastroliuoti užsienyje aiškinote tuo, kad jūsų dainose labai svarbu žodžių prasmė, užsieniečiai nesupras. Neseniai grįžote iš Prancūzijos...

– Žinote, po tos laidos aš kaip tik pagalvoju, kad mane gali neteisingai suprasti. Taip ir nutiko, nes daug kas paskui kalbėjo: tu toks herojus, atsisakinėji, visi, kas važiuoja, blogi, o pats... Bet iš tikrųjų aš turėjau omeny tai, jog šiuo metu viskas, kas rusiška, Vakaruose nepaprastai madinga: sovietinė simbolika ir taip toliau. Bet į visa tai žiūrima labai nerimtai, kaip į matrioškas: va, stebėkite, rusai gitaromis groja, beveik kaip mes. Ir aibė grupių, naudojamasi galimybe, galvotrukčiais puolė į užsienį, susitaikę su tuo, kad juos ten priims pačiomis prasčiausiomis sąlygomis – tiek finansiniu, tiek koncertiniu požiūriu. Man visiškai nesinorėjo atrodyti tokia „matrioška“. Juk čia ne tiek piniginiai, kiek šalies prestižo reikalai. Jeigu taip norisi į užsienį, geriau jau vykti kaip turistui.

Kalbant apie mūsų grupę, tai mes pabandėme eiti kitu keliu. Pirma, iš pradžių Prancūzijoje išleidome plokštelę. Antra, mes dalyvavome ne kokiam ten renginyje iš serijos

Nuotrauka iš www.liveinternet.ru

„Koncertas iš Rusijos“, o Europoje ištis garsiam roko muzikos festivalyje. Būtent dėl to nusprendžiau nuvažiuoti ir pasižiūrėti, ar įmanoma užmegzti kokių nors ryšių. Negaliu sakyti, kad viskas klojosi puikiai, nes iš mūsų labiau laukė kažkokios rusiškos egzotikos, o išvydo tiesiog roką. O prieš tai mes dar važiovome į Daniją. Ten vyko koncertai Armėnijos fondui paremti, mus pakvietė, na, ir buvo sunku atsisakyti. Nors kitokiomis aplinkybėmis aš greičiausiai būčiau atsisakęs.

– Neseniai Maskvoje vyko festivalis „Garso takelis“, kuriame dalyvavo gausybė įvairiausių grupių. Ir štai kas nustebino: žmonės audringai sutiko D. Malikovą, R. Žukovą, „Stalkerį“, o, pavyzdžiui, „Urfin Džius“ ar „Čai-F“ – kur kas šalčiau. Kas tai – išaušo popmuzikos era ar tik laikina krizė?

– Manau, ten buvo susirinkusi tokia publika, kurios didžioji dalis atėjo atsipūsti, paklausti lengvos muzikos. O iš tokios nuostatos persijungti į būseną „paklausti ir dar pamąstyti“ – sunku.

– Kaip manote, jauniems talentams reikia padėti ar, kaip sakoma, talentas pats nusitęs sau kelią?

– Tikram muzikantui išorinio gyvenimo aplinkybės neturi beveik jokios reikšmės. Jam, kad galėtų kurti, reikia tik instrumento, daugiau nieko. Pažįstu daugybę žmonių, kurie sako: va, jeigu turėtume aparatūrą... Mūsų grupė neturi jokios aparatūros, na, neskaitant instrumentų. Bet mes ir toliau kažką darome, o anie sėdi ir laukia, kada pasirodys aparatūra.

– Koks šiuo metu jūsų grupės statusas?

– Joks. Nepriklausomi. Niekam nedirbame, neturime jokių kontraktų.

– Apie filmą „Adata“ (Игла) kino kritikai kalba kaip apie kino reiškinį, girdi, Cojus sukūręs naują romantinio herojaus paveikslą.

– Šiaip tai aš nieko nekūriau, stengiausi būti toks, koks esu, ir tiek.

– Filmuose „Assa“ (Acca) ir „Rokas“ (Рок), sakykime, buvotė savimi – roko muzikantu. „Adatoje“ – aktorius darbas. Ir vis dėlto susidaro įspūdis, kad vaidmuo parašytas būtent jums, vaidinate tartum save patį.

– Iš dalies taip ir buvo. Tačiau aš leidau sau ir paeksperimentuoti. Na, kartais įdomu pavaizduoti, tarkim, chamą. Gyvenime vargu ar taip elgčiausi. Bet nuo realaus personažo vis tiek nedaug tenutolta, filmas kurtas be jokių ten kostiumų ir šukuosenų. Koks vaikščiodavau gatvėje, toks

įžengdavau ir į kadra. Filmą statė mano draugas Rašidas Nugmanovas. Jis paskambino ir pasiūlė šį darbą. Iš pradžių, žinoma, turėjome pirminį literatūrinį scenarijų, paskui Rašidas parašė režisūrinį, daug ką pakeisdamas. Galiausiai iš originalo beveik nieko neliko.

– Ketinate dar filmuotis kine?

– Iš principo man būtų įdomu, bet tai ne nuo manęs priklauso. Aš turiu savo kinematografinių idėjų, o režisierius, suprantama, savo. Po tų filmų sulaukiau nemažai siūlymų filmuotis, bet ten turėčiau vaidinti kaip profesionalus aktorius, vilkėti kažin kokius kostiumus, sakyti scenarijuje numatytas replikas... Man tai neįdomu.

– Dokumentiniame filme „Rokas“ pasakėte maždaug taip: aš nežinau, kuo užsiimsiu rytoj, bet šiandien man rokas yra tai, dėl ko paaukočiau viską. Kai kas pirmąją šio pareiškimo dalį palaikė išsivadėjimu...

– Išsivadėjimu? Aš paprasčiausiai buvau sąžiningas. Juk gali ateiti toks laikas, kai pajusiu, jog man belieka tik kartotis. Aš nutraukiau veiklą, ir tai, manau, ne išdavystė, o atvirkesčiai – sąžiningas pasitraukimas nuo scenos.

– Ar materialinė gyvenimo pusė gali turėti įtakos roko muzikanto kūrybinėms pažiūroms?

– Tai priklauso nuo žmogaus. Yra žmonių, kuriems būtina reikia gyventi gerame bute, turėti mašiną, vasarnamį ir taip toliau...

– O jūs visa tai turite?

– Aš – ne... Ir vieni dėl to pasirenkę eiti į kompromisus, kiti – ne. Kai pradėjau groti roką, apie pinigus galvoju mažiau. Tada buvo aišku, kad, be nemalonumų (beje, pačių rimčiausių), už tai nieko negausi. Mes buvome kur kas nerūtingesni, nei galėjome būti, įsitaisę į kokius nors darbus... Ir visą laiką buvome persekiojami kaip nepataisomai sugadintos reputacijos žmonės.

– Kodėl jūsų dainose tiek daug „nakties, lietaus, rudens, krentančių žvaigždžių“?

– Nežinau... Tai jau iš kūrybos analizės srities, o aš tuo neužsiimu.

– Žurnalo „Sovietinė kultūra“ straipsnyje „Rusiško roko veidai“ parašyta: „Cojaus pasaulis – vienišų brolija, suvienyta išėjimo nebuvimo“...

– Tai vienišų brolija, bet suvienyta ne išėjimo nebuvimo. Išėjimas iš tikrųjų yra... Na, bet apie tai galima ilgai pasakoti.

– Jūsų kūryboje kaip nors atsispindi visuomeninio gyvenimo permainos?

– O kaip jos galėtų atsispindėti? Aš – ne socialinio protesto dainius, rašau dainas apie „dienos skaudulius“.

– Dainuojate: „Aš vienas, bet tai nereiškia, kad vienišas.“ Iš tikrųjų niekada nejaučiate vienvietės?

– Na kodėl... Ta daina apie konkrečią būseną, joje nėra gyvenimo programos.

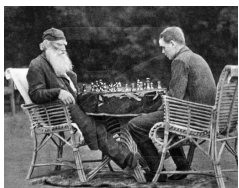
– Prieštaras žmogus esat?

– Ne, aš – grynas monolitas.

– „Pogrindinio“ roko laikais nuolatinis roko muzikantų gujimas versdavo juos būti herojais. Dabar laikai pasikeitė, heroizmo kaip ir nebereikia. Kas toliau?..

– Nebereikia? Dabar jo reikia dar daugiau.

Iš: Виктор Цой. Стихи, документы, воспоминания, Санкт-Петербург: Новый Геликон, 1991
Vertė Andrius Patimkinas

Velnius

Atkelta iš p. 1

Kam jis tai sakė? Tai savo dienoraštyje rašė pats Tolstojus: „Niekas man taip netrukdo dirbti“ (kaip geismas).

Jevgenijus, kaip ir jaunas Tolstojus, – programos „projekto“ žmogus. Jis užsibrėžė sau tikslą paversti dvarą pavyzdiniu ūkiu ir vesti padoria mergaitę. Ne dėl pinigų, ne pasidavęs laikinam jausmui, o pagal vidinį įsitikinimą ir išvaizdavimą apie šeimos rojų.

Bet bėda! „Priverstinis susilaikymas pradėjo jį blogai veikti. Nejaugi dėl to važiuoti į miestą? Ir kur?“

Ir tada Jevgenijaus gyvenime pasirodo Stepanida. Pats jos vardas yra Solomonidos ir Aksinija jungtis, aritmetinis dviejų vardų vidurkis. Jis plebėjiškas, bet nepaplītęs. Ir jame justai aiškus „vyriškas“ elementas.

Apsakos pabaigoje Jevgenijus praregi, jis sako apie Stepanidą: „Juk ji velnias. Tikras velnias. Juk ji mane užvaldė prieš mano valią.“ Kitame variante tai skamba taip: „Viešpatie! Bet nėra jokio Dievo. Yra velnias. Ir tai ji. Jis

užvaldė mane. Aš nenoriu, nenoriu. Velnias, taip, velnias.“ Pirmajame apsakos variante Jevgenijus nusišovė. Antrajame – nužudė Stepanidą. Abiem atvejais jį palaikė laikinai pamišusiu. Abiejuose variantuose paskutinės frazės beveik identiškos. „Ir iš tiesų, jei Jevgenijus Irtenevas buvo psichikos ligonis, tai visi žmonės yra tokie pat psichikos ligoniai, o patys didžiausi – tai, žinoma, tie, kurie kituose žmonėse mato ligos požymius, o savyje jų nemato.“

Taigi, Jevgenijaus istoriją, kaip ir istoriją su Aksinija, Tolstojus laikė universaliu reiškiniu. Tai visų vyrų lemtis. O tie iš jų, kurie šito nesupranta, yra daug didesni psichikos ligoniai nei Irtenevas.

Apsaką „Velnius“ buvo parašyta vėliau nei „Kreicerio sonata“ (1888), tačiau tuo pačiu metu kaip „Kreicerio sonatos“ epilogas, kur Tolstojus paskelbė moralinį nuosprendį ne tik lytinei meilei, bet ir santuokai: „Krikščioniškos santuokos negali būti ir niekada nebuvo...“

„Kreicerio sonata“ buvo parašyta anksčiau, bet pagal siužetą yra „Velnio“ tęsinys. Po Stepanidos nužudymo Jevgenijus buvo pripažintas psichikos ligoniu ir jam skirta bažnytinė atgaila. Iš tardymo izoliatoriaus ir vienuolyno jis grįžo jau beviltiškas alkoholikas. Savo žmoną nužudęs „Kreicerio sonatos“ herojus Pozdnyševas taip pat išeina į laisvę prisiekusiųjų teismo sprendimu. Šnekėdamasis su pakelei-

viu Pozdnyševas nuolat geria labai stiprią arbatą, kuri kaip „alus“. Šio žmogaus psichika pažeista, tačiau jis įsitikinęs, kad yra psichiškai kur kas sveikesnis už aplinkinius. Pozdnyševas suprato (bet per vėlai), kad nėra esminio skirtumo tarp lytinių santykių su žmona ir su bet kuria kita moterimi. Vedybos – tai nuslėptas nusikaltimas.

Vėlyvojo Tolstojaus požiūris į santuoką nebuvo visiškai neigiamas. Jo įsitikinimu, pirmoji moteris, su kuria vyras „puolė“, ir turi tapti jo žmona. Šią mintį jis išsakė ne kartą, nesivaržydamas Sofijos Andrejevnos. Ir laikėsi šios minties iki gyvenimo galo.

Štai tokia buvo Tolstojaus-Irtenevo-Pozdnyševos žinia. Ir jei šeštojo dešimtmečio pabaigoje Tolstojaus būtų įgyvendinęs šią mintį, nebūtų buvę nei penkiasdešimt santuokos metų su Sofija Andrejevna, nebūtų nei „Karo ir taikos“, nei „Anos Kareninos“.

Bet kol kas, gal išsigandęs šios minties, jis 1859 metų sausio 1 dieną savo dienoraštyje karštligiškai parašys: „Aš turiu vesti šiomet – arba niekada.“

Iš: Павел Басинский. Лев Толстой: Бегство из рая. М.: АСТ: Астрель, 2010
Vertė Vytautas Kinčainaitis

„Panevėžio literatūrinė žiema 2010“

Elenai, kaip nesuplanuotai akimirškai

Ne kiekvienas rašytojas, gaunantis premiją, gali pasidžiaugti, kad buvo pažįstamas su tuo, kurio vardu ta premija pavadinta. Šiuo požiūriu gauti Elenos Mezginaitės premiją yra daug maloniau nei gauti Nobelį. O ką jau kalbėti apie Jotvingius...

Savo santykį su Elena galėčiau apibrėžti vienu sakiniu – ji buvo žmogus, kuris negalėjo tapti mano drauge, bet aš negalėjau nustoti ja domėjusis. Mieste įdomių žmonių nebuvo daug; jaunystėje atmintinai kartodavau jos eilėraščius; ji buvo tikra, natūrali (atsimenu, kaip keista būdavo matyti kartais sugarbanotus šiaip jau tiesius kaip viksvos jos plaukus); nebijanti pasirodyti bloga, negrauziama kaltės jausmo ir nesugipsuota griežtų elgesio normų. Kaltės jausmą joje, reikia manyti, užmušdavo gyvenimo geismas. Mačiau kartą prieš gresiančią operaciją ją išsigandusią mirties, tiksliau – išsigandusią nebeaptarti gyvenimo geismo. Gajumu, akylymu, sprogdinančiu poetiniu vidaus užtaisu, kuris veikė ir nepalankiausiomis aplinkybėmis, ji man ilgainiui taps panaši į M. Cvetajevą.

Be to, Elena buvo pirmoji mano sutikta poetė, kurią galėjau paliesti. O. Baliukonytė, J. Degutytė buvau mačiusi tik per televizorių, M. Cvetajevą, A. Achmatovą – fotografijose. Palyginti neseniai „atradau atradimą“, kad moderniosios technologijos saugo ne tik vėliausių laikų atmintį. Atsidariusi „YouTube“ įrašiau – Ana Achmatova. Ir pamačiau sidabro amžių „gyvą“ – anapilin atvirame karste keliovo aštrus jo profilis – Ana Achmatova, mirusi savo mirtimi, nors dar prieš revoliuciją O. Mandelštamas sakė, kad ilgas jos kaklas sukurtas giljotinai. Pati Ana savo jaunystės lietuvių apibūdindavo taip: „Mano raktikaulio duobutėje tilpdavo pilna taurė šampano.“ A. Achmatova yra parašiusi eilėraščių „Poslednij tost“, Elena – eilėraščių „Tostas“, aš taip pavadinu vieną savo esė. Tokie kartais būna banalių, o gal neišvengiamų pavadinimų sutapimai. Ne tik pavadinimų. Visi tie trys kūriniai yra ne apie linksmybę, o apie neprijaukinamą laisvę, vienetę, „ob odinočestve vdvojom“. Ir dar apie vieną dalyką – žodžio sutapimą su gyvenimo būdu (tekstams tai kartais suteikia tikrovę).

Elena priminė neveikiantį ugnikalnį. Pirmąkart susitikom mano giminių namuose. Atsimenu, kaip tąsyk buvo apsirengusi ir ką darė – seginti ilgų, beveik iki pat žemės ryškiu margaspalviu sijonu stovi tarpduryje ir elektriniu malūnėliu mala kavą. Nuo tada į balintą kavą man tapo panaši jos oda – aksominė, nesenstanti. Nors ji buvo kompanijų žmogus, mėgo bohema, kaip ir daugelis kompanijų žmonių, visą gyvenimą buvo daiktas savyje, empatiją, simpatiją jautė labiausiai menininkams ir medžiams. Jos poezijos knygose nemažai eilėraščių, skirtų Panevėžio teatrui. Į kasdienybę ji žiūrėjo kaip į foną rastis daug ryškesnei tikrovei.

Atsimenu ją, parsivežusią iš gimdymo namų antrąją dukterį, Mildai tebuvo kelios dienos. Elena atsiklaupė prie jos, paguldymas ant sofos, ir tyrinėjo nuogai išvystytą vaiką suinteresuotai, labiau ne kaip mama, o kaip filosofė. Išidėmėjau jos vieną frazę, pasakytą apie Mildą jau paaugusią: „Vaikai yra stebuklas, pribėga ir sako – duok vandens. Gir-di? Duok vandens... Čiagi klasika.“ Galbūt tai, kad buitinius dalykus ji sugebėdavo anuliuoti iš savo gyvenimo, o manajame jie egzistuoja lygiomis arba lygesnėmis teisėmis su kūrybiniais, ir buvo vienas esminių mūsų skirtumų. Nesutapom prioritetams. Ištroškęs vaikas man tėra ištroškęs vaikas, kurį reikia pagirdyti.

Kai išsikrausčiau iš Panevėžio, susitikdavom retai, atsitiktinai. Bet ir dabar užsimerkusi galiu iš karto atgaminti jos balsą, kalbėjimo ritmiką su užsikirtimais, ypatingu mikčiojimu ir mirkčiojimu, beveik tiku, kai žvilgsnį ji nukreipdavo nuo pašnekovo žemyn, truputį į šoną. Ypatingi buvo jos judesiai – minkštai kampuoti. Elenos mintys buvo tikslios, sakiniai – be banalybės, teiginiai – logiški, baigtiniai, bet ji buvo atvira diskusijoms. Visiškai vienodai ji kalbėdavo blaiva ir išgėrusi. Girtos aš jos niekada nemačiau. Praėjus daugeliui metų tegaliu spėti, kad mes tokios būdavom, kai, pavyzdžiui, vieno vakarėlio vidury išlipom pro antro aukšto langą, dainavom ir mušėm skardinę nuo silkių vaikščiodamos ant stogelio virš maisto prekių parduotuvės. Parduotuvė vadinosi „Jūratė“. Vėliau joje ėmė pardavinėti dėvėtus drabužius, o dabar ten yra „Norfa“. Toje parduotuvėje vaikystėje pirmąkart pamačiau jūrų žvaigždę, prilipusią ant didelės menkės šono žuvų skyriuje. Man taip reikėjo tos žvaigždės, kad ėmiau verksti. Mama paprašė pardavėjos ją nuimti. Žvaigždė skleidė tolimų kraštų, jūrų, burių, akmeninių namukų kalnų šlaituose, vijoklinių gėlių, gaidulingų ir šiurpių nuotykių kvapą, kol padviso ir galiausiai sudžiūvo į lengvą akmenį.

Tame pačiame penkiaaukščiame name atsimenu vestuvių puotą. Vidury vaišių Elena, susikabinusi rankom su vienu svečiu, kuris kalbėjo ispaniškai, nors jo gimtoji kalba buvo rusų, nuėjo ir atsigulė kieme ant sniego po alyvom. Tiesiog pailsėti. Pro šalį ėjo žmonės. Tos puotos jaunoji dabar gyvena prie Bostono. Jaunasis – Maskvoje (kartais jie susitinka). Svečias, kalbėjęs ispaniškai, nežinau kur. O Elena gyvena ketureilyje: „O kitą šaką kirto kruvinai / ties pamatais tankėjančios alyvos, / Po tuo dangum, ant žemės tos, tenai / kažkas lig šiol alsuoja, žiūri gyvas.“

2004 m., kai išėjo knyga „Suplanuotos akimirkos“, netikėtai gavau iš Elenos ilgą laišką. Neišsaugojau jo, rašyto ranka ant rusvo minkšto greit besiglamžančio popieriaus, greičiausiai po pirmo perskaitymo impulso. Buvo keista, ilgėliau nebendravom daugiau kaip 20 metų. Elenai tada tu-

rėjau būti vienkartinio skardinio būgnelio koncerto partnerė. Atsimenu iš laiško sakinį: „Perskaičiau knygą, esi nebiška ir intelektualė.“ Ko gero, jos santykis su manimi irgi buvo panašus – negalėjau tapti jos drauge, bet ji nepaliovė manimi domėtis. Sakinį iš laiško pacitavau tiksliai tam, kad būtų aišku, jog Elena turbūt nebūtų pykusi, kad jos vardu pavadintą premiją gauna knyga „Šianakt aš miegosiu prie sienos“, daug kuo panaši į aną, jai patikusią.

Kaip poetė Elena ilgai nemąstant man šliejasi prie J. Strielkūno. Neįsivaizduoju tokio tipo poetų patikinčių savo fantaziją rinkai, besistengiančių keistis iš esmės, laiku pabaigiančių knygą mugei. Taip pat neįsivaizduoju jų užsienyje. Etatiniai vakarietiški meninių projektų donoriai, kartu (ne logiškai) vis besiskundžiantys „atsilikusios“ Lietuvos neįvertinimu, šitą jų broožą pavadintų provincialumu, tarsi provincialumas vienodėjančiame pasaulyje teturėtų neigiamą konotaciją. Bet iš tiesų tai yra visų asmenybių, patiriančių beveik fizinį diskomfortą neadekvačiai jų kūrybą suvokiančių žmonių draugijoje, jausena. Stebėtojų jausena, kai ne vien amato, bet ir įvairių unikalumų, įskaitant „kontroliuojamas“ perversijas, padiktuota poezija tampa laisvalaikio praleidimo pretekstu, kai iš tavęs laukiama palinksminimo, o tu žvelgi į auditoriją „kaip lygumų galvijas į pravažiuojančius traukinius“ ir užsinori paskaityti eilėraščių geriau medžiui. Tokie žmonės įsimylėję kramto seną kaliošą, o ne kramtomąją gumą.

Sinchronizuotis su pasauliu meno, lygiai kaip ir kulinarijos srityje sėkmingiausiai galima „bigmakais“ – t. y. knyga, kurioje yra pakankamai klišių, suvokiamų greitojo maisto vartotojui, kurią būtų skanu (dėl vieno kito įterpto egzotinių salotų lapelio) skaityti ir kurią, kaip vienkartinio indo pakuotę, patogiu palikti konteineryje. Elenai, kaip postūmis kurti, būtų visai nesuprantamas daugeliui rašytojų dabar kylantis klausimas – kokia knyga galėčiau sudominti pasaulį? Į tą klausimą galima atsakyti labai paprastai – nevarginančia. Atostogų sonetais (apie cholesterolį). Klajonių romanu (medžiojant jautienos kepsnį ES šalių sostinėse). Mistiniu trileriu „Anapus psichologijos vampyrų ūksmėje“. Brošiūra turintiems kojas ir pažįstantiems raides, pirmas pavyzdys, ateinantis į galvą – H. Murakami „What I talk about when I talk about running“. Į kokį nors paskatinimą rašyti moderniau, „neprovincialiams“ pasaulio poreikiams ar greičiau Elena šiame – vadybos virtuozų ir produktyvių menininkų be sgestijos – amžiuje būtų atsakiusi irgi paskatinimu: „O jūs galite priversti greičiau užvirtti vandenį?“ Ir šį palyginimą su vandeniu aš iš tiesų pavadinčiau klasika.

GIEDRA RADVILAVIČIŪTĖ

Rašytoja mezgėja

Kai Panevėžyje paslaptingoji komisija nusprendžia, kam kuriais metais skirti kokią nors premiją, „Literatūrinės žiemos“ pirmoji, kaip pasakytų Aristotelis, judinamoji priežastis mieloji Elvyra kartais paskambina ir pasiteirauja, kaip ši idėja atrodytų iš toliau – iš sostinės perspektyvos. „Nusprendėme šiais metais Elenos Mezginaitės premiją skirti Giedrai Radvilavičiūtei, – išgirstu ragelyje gerokai iš anksto pasiruošą sprendimą. – Bet ta premija skiriama poetams, o Radvilavičiūte tarsi prozininkė. Kaip čia dabar daryti?“ – formuluoja iškilusią dilemą, kad suteikčiau jai išlyginamąjį žodinį pavidalą. „Labai gerai, – visai nuoširdžiai sakau Elvyrai. – Juk eseistika tai ir yra poezija, parašyta proza.“ Radvilavičiūte tiesiog girdi ir aprašo paties gyvenimo kuriamą poeziją. Rupiari ir nesumeluotą. Tiksliau, ne rašo, o mezga. Visai kaip mezgtinį. Taip sako jos sukurta naratorė. O pati Radvilavičiūte, 2008-aisiais prisistatydama Jurbarko forumui, pamini, kad jai neliūdna girdėti, jog „iš esė Lietuvoje liko tik skivyčiai“. „Esu eseistė“, – prisistato ji trumpai, nukirsdama visas diskusijas, koks gi yra jos tekstų žanras. Žanrų ji neskirstanti į gerus ir blogus, nors daug ką skirstanti – rašytojus, prisiminimus, kačių veisles, aliejų, orus. O į skivyčius, tiksliau, skiautinius, eseistika jai iš tiesų esanti panaši: „Visada einu į skiautinių parodas. Skiautinių paveikslus apžiūriniu kartais net prikišusi nosį, nagrinėju, kaip vienoje vietoje dera skirtingų faktūrų, spalvų, modernumo ir formų medžiagų gabaliukai, iš anksto guldami į racionaliai geometriškai suplanuotą, dygsniais užminuotą siužetą. Rašau taip, kaip, įsivaizduoju, moterys kuria tuos paveikslus. Karpau margą gatvės kalbos medvilnę, pertraukiu ją iškiliu citatų velvetu, išleidžiu vieną kitą savo lininį herojų, pagąsdinu save ir skaitytoją vilnonėmis, o kartais – pramanytomis poliesterinėmis tiesomis, atmiešdama baimes poetizmų aksomu. Vėliau viską, jei pavyksta, užkalu

ant šurkščios, neapdirbtos apibendrinimų drobės.“

Peršasi blogas įprotis patogumo sumetimais moteris vėl skirstyti į dvi grupes. Ši syki – į rankdarbius (mezgimą, siuvimą) mėgstančias ar bent jau mintyse tam pritariančias ir tas, kurios mano, jog šis užsiėmimas iš esmės kažkaip politiškai žemina moters garbę ir orumą, ir todėl, jei koks garbus gyvenimo matęs profesorius tiesiog pajaukiauja siūlydamas mergaitėms prisiminti mezgimo vadovėlį, jis pradedamas planingai viešai barti ir kalti prie etiškai neteisingai pasisakiusių vyrų gėdos kryžiaus. Mes su Radvilavičiūte priklausome pirmajam moterų tipui. Esame iš tos kartos, kai mokėti mezgti buvo moteriškos vertės rodiklis. Mezgėme išsijuosius. Apmegzdavome visus: vaikus, motinas, namus. „Ji yra visa nusimezgusi“, – taip apie vieno poeto žmoną yra pasakęs šiais metais miręs filosofas Audronis Raguotis. Nežinau, ar mezgė Giedra Radvilavičiūte. Faktai nėra svarbūs. Svarbu, kad jos sukurto naratorės mintyse archetipiškai su tuo tapatinasi. „Mano rašymas nedomeris, – sako ji savo draugėms „Suplanuotose akimirkose“, – ažiūrinis, neapčiuopiamas. Ir visai moteriškas.“ Be to, visi tie rankdarbiai buvo svarbūs aname, tarsi kitame gyvenime – niūriame sovietmetyje, kai buvome jaunos ir beveik gražios, o kažkodėl išikniaubusios ir virbalus. O dabar, kai šiek tiek pasenėjome, jie visai pamiršti, senais virbalais paremi nebent kokį augalą ar pakrapštai plyšin įstrigusį daiktą. Viskas keičiasi. „Pagaliau, po daugelio metų, – sako esė „Būna dienu“ naratorė, – ėmiau sapnuoti erotinius sapnus ne su savo vyru, o su vienu iš Lietuvos generolų.“ Atsivėrusi laisvė – ne tik politinė, bet ir post-lytinė – apskuo galvas: mezgame tekstus, knygas ir kitus dalykus... Giedrai Radvilavičiūtei tai ypač sekasi. 2006-ųjų prisistatyme Jurbarko seminarui rašytoja cituoja Mallarmė, sakiusi, jog pasaulis egzistuoja tam, kad patektų į knygą. „Man pasaulis labiau egzistuoja

tam, kad patektų į atmintį. Ji atsirenka vaizdus kartais prieš žmogaus valią.“ Atmintis tampa tuo didžiuoju instrumentu – vašeliu, siuvamąja mašina, virbalu, audimo staklėmis, kurie meistrės rankose pasaulį suguldo į įdomiai parašytą tekstą. Ir tam nebereikia jokių vadovėlių, nes pagrindiniai dygsniai ir raštai seniai išmokti. Išmokta iš knygų, pasaulio, Nabokovo, kurio nors poeto eilėraščių, iš provincijos ore tvirančių kažkokių ypatingų dulkių kaip gyvenimo atmosferos, atveriančių, ko gero, nesutaikomus prieštaravimus tarp miesto ir kaimo būtent antrojo naudai. Esė „Nepakeliama viešumo lengvybė“ naratorė sako: „Aš atidirbau kaime trejus metus, kaip priklausė. Be viešumos, be balso, bet su principais, kaip kalėjime. Praradau pasitikėjimą savimi ir kvalifikaciją. Jei ne tie treji metai, šiandien gal būčiau kaime ranka rašiusi recenzijas pirmosioms knygoms. O dabar kaip tame situaciniame A. Marčeno eilėraštyje – „man taip pagailo vienu dideliu sentimentu / tapusio viso pasaulio staiga / taip pagailo / kad nesu įžymi ir kvaila“: „Šalia atminties prabyla temperamentas. Panašus kaip Šliogerio – panevėžietiškas. Esė „Dienoraštis“ naratorė eina Panevėžio gatve ir mąsto, kad Šliogeris miesto bibliotekoje pristatinėja naują knygą: „Kai kažkas paklausia, kas jį palaiko šitame visuotiniame chaose, jis nusijuokia ir sako – niekas neatsakys geriau nei Soutine'as – temperamentas.“ Manau, tai tinka ir Radvilavičiūtes rašymui. Šią poetinę premiją būtų galima formuluoti ir taip: „Už temperamentingai subtilų poezijos ipynimą į siuvamą, klijuojamą, mezgamą, tačiau dešine ranka rašomą, nors ir gyvenimo pasufleruotą, išskirtinai autorinį prozos audinį.“

JŪRATĖ BARANOVA

Lietuvos radijo „Kultūros savaitės“ komentaras (XII.4)

SIGITAS GEDA

Ei varnalėša!

2008 metai

Apie kančią

Krikščionybės akcentuojama kančia, visi kentėjimai (dabar taip manau) turi prasmę tik tuo atveju, jei žmogus pasako tiesą – prieš užsivoždamas karsto dangčiu!

Kalbos apie kančią (ypač su epitetu „saldi“, „saldžioji“...) niekam nereikalingos, tai autosadizmo apraiška, bjaurus pomėgis.

O čia – kentei, apmąstei, pasakei ir – taukšt! Papūskite dabar man uodegon. Manęs jau nėra. Išgaravau.

Iš keistųjų dalykų

Būdamas gimnazistėlis, skaičiau viską iš eilės. Knygų ir laikraščių stirtas. Bene nuo penktos klasės. Jeigu ne nuo trečios.

Mokėjau daug naivių eilėraščių. Vienas tebestovi galvoje. Broniaus Mackevičiaus – niekas tokio neatsimena, o jis dar gyvas...

Įsikūrė sodžiuje, netoli Širvintų, o kilęs – iš Varėnos r. Pažinojau jį šiek tiek, nelabai sugyvenom, o kad atsimenu jo eiles – pats nežino. Beje, ir ritmika, ir elivavimu artimas 82-am Šekspyro sonetui. (Gal autorius jį žinojo, o gal ir ne... Būna.)

Tai šit:

*Žinau, dažnai meni tu mėlynakį,
Alyvų skruostais, garbanom kviečių.
Jam kažkada pirmam praeiti teko
Tavų svajų ir meilės takučiu.*

*O mano akys liūdincios ir ramios,
Pilki plaukai ir žvilgsnis nešviesus,
Bet jei vieni dainų bijūnais gema,
Tai aš gimiau į žemę panašus.*

*Tik kai nuvyt bijūnai rudenėjant
Ir nieks jau rūtai meilės nesakys,
Šaltoji žemė audroje ir vėjui
Jos šaknelės krūtinėje laikys.*

Ko nėra? Nėra sonetą gaubiančių dviejų paskutinių eilučių. O šiaip yra ta paprasta mylinčio draugo širdis, kuri kalba „be gražmenų“. Šekspyras tuo laimėdavo prieš bet kokį įmantrumą, „naujovių“ paieškas.

Kas pasakys – P. Širvio, jauno E. Mieželaičio, Salomėjos poetika. Jie bus teisūs. „Širdingoji“ lietuvių lyrika išsisėmė. Rusijoje jos laikai buvo – A. Blokas, S. Jeseninas (ir visa minia, sekanti iš paskos).

Čia kažkas l. gerai, o kažkas l. gimnazistiška. Jausmingumas, iš kurio tenka bėgti. Atsimenu, išėjau jo deklamuoti miestelio parko pakelyje, buvau pertekęs to „pakylėtumo“ (nelyginant a. a. Laimonas N.) ir – kas? Nieko.

Pompastikos, naivumo triumfas. Visų mūsų jaunystės fiasko.

Pirmųjų meilių ašakos burnoj.

Šekspyro sonetai

Kuo jie laikosi, kas juos laiko, kodėl nepabyra kaip vėrinys, nutraukus siūlą?

Kad kiekvienas yra (ir) atskiras vėrinio karolis – aišku.

Iš pradžių vienas plaukia iš kito, kažkur stabčioja, vėliau įsibėgėja, prasideda tikras, išžūlus žaidimas. Regis, dviejų. Dialogas, riterių turnyras, varžytuvės. O ką tu į tai? Aš manau, kad... Aš mirštu, o tu?..

Iš tikrųjų: dėl nieko ir dėl visko. Iš niekų, bet viskas.

Improvizacinis momentas kaip džiazuojant. Visumos jausmas. Išsemti jūrą, aprėpti tai, kas neaprepiama. Išgerti, ištuštinti viską, kas ant stalo. Kol liks tuščia.

Atsibus – grabe, po stalu, žemėj, danguje? Koks skirtumas. Svarbu pasiekti kulminaciją. Viršūnę.

Taip žiūrint – iš lietuvių poetų laisviausi buvo K. Binkis ir H. Radauskas.

Sausio 15, antradienis

Nesėkmių diena

Gulbė – tokiu metų laiku – vasnojanči viršum Neries, į aukštupius. Sniego vos vos, vanduo, žemės lopai... Ir pati

gulbė – lopinėta, sulopyta – pilka su baltu – žemės spalvos... Beviltiška jos kelionė. Kur? Pas Lukašenką?.. Į aukštupius.

Lietuviškos pavardės

– Aš sutinku su ponu Kregžde...

Universitete kartais girdėdavom:

– Žodis suteikiamas draugui Lapei.

(Buvo psichologijos dėstytojas.)

O Sąjūdžio susirinkime:

– Kalbės akademikas draugas Vilkas...

Apie draugus

Tik zuikis zuikiui yra tikras draugas (nepalieka bėdoj!).

Teisingi sprendimai

Šiandien pranešė, kad Liūnė Sutema, Henriko Nagio sesuo ir Mariaus Katiliškio žmona, neatvyks atsiimti Nacionalinės premijos, nes „nori atsiminti Lietuvą tokią, kokią matė vaikystėje“.

Aš beveik pritariu jos apsisprendimui. Daugelis mano kelionių po pasaulį tik sugriovė vaikystėje susidarytus vaizdinius.

Jeigu būtų norėjusi važiuot, tai reikėjo bent dvidešimčia metų anksčiau tatau padaryti.

Internetas

Kai prisiskaitai čia randamų komentarų apie išmintingas knygas, gali pagalvoti, jog teisūs buvo žmonės:

– Protingi taps protingesni, o kvailiams nerodykit. Visai išduknės...

Sausio 16, trečiadienis

Vis tas pats

Kai įlendi giliau į Šekspyro sonetus, tai pamatai, kad ten užrašytas visas mylinčio žmogaus siaubas. Baimė, neviltilis, pavydas...

Beveik po 20 metų!

Tai dailininkas Gintaras Gesevičius. Andai l. gražiai iliustravo man dvi knygas vaikams: „Močiutės dainos“ ir „Karalaitė ant svarstyklių“. Ėjo Sąjūdžio metai, knygos ne itin rūpėjo. Politika, politika... Dabar kviečia... Utenon. Ten bus jo tapybos paroda. Scenarijus toks: iš tamsos muzika ir trys paveikslai, balsas... Pradžioje vieno anglų poeto eilėraščių, paskui mano „Poetas Li Bo žiūri į gamtovaizdį“, „Baltojo šermukšnio rauda“ ir „Trieilii vasaros naktį“. Užbaigia – ankstyvoji Salomėja: „Kur baltos statulos / Ir tamsiai žalios nišos, / Ten vieną vasarą / Likimai mūsų rišos...“ Ne, ne! Apie baltus šešėlius!

Skaitys V. T. Sako, be jokios pompastikos. Betgi – kam aš? Dėl kompanijos!

Jaunos motinos

– Ko tau labiausiai trūksta?

– Šilumos.

– O mane daugiausia mano sūnus išmokė...

– ?

– Penkiametis. Supratau, kad jei pats neskleisi, tai ir iš kitų negausi. Vis dėlto šviesa ir šiluma, kurią skleidžiam, kada nors ima ir sugrįžta...

(Šviesos ir šilumos paslaptys.)

Labiausiai mus veikia vietos, kur gyventa žmonių. Ar čia yra ir šviesos likučiai? Be abejonės. Ir šviesos, ir šilumos.

Žemė – žmonių žvaigždė...

Tai, kas mus jaudina

Pavyzdžiui, ir nelabai vykę meilės sonetai. Kodėl? Todėl, kad meilės... Klausom ir – priduriam patys nuo savęs. Įsijungia vaizduotė. Prisiminimų mūša. Ir dar daugybė dalykų. Netgi meilės stygius, tuštuma.

Paradoksai

Žmonės, kurie ieško l. didelės meilės, turėtų iš anksto ruošti patiems didžiausiems sužeidimams. Skausmui, praradimams.

Tai kardinaliai kertasi su amžiaus orientacija į veiklą, pinigų, pragmatiškumą.

Kalbos apie „pozityvą“ bemat virsta niekais, subyra į šipulius – didelio jausmo akivaizdoje.

Sveikata, darbas

Mano amžiaus žmogaus sveikata visiškai reliatyvus daiktas... Užtenka išsijudinti arba – kas nors išjudins ir – eisi, eisi.

Jaunystėje žmogus labai priklausomas nuo kūno, dabar gi kūnas – labai klausom ir išiklausom. Jeigu kam nors ko nors iš jo reikia, kažkas – protas, mintis, dvasia – jam „įsako“ ir – eina.

Seni kavalerijos arkliai! Kojos sulūš, o eisi.

Didelė meilė

Apie ją – 89-ame sonete. Ir visi turėsime su tuo sutikti. Jeigu mūsų mylimam žmogui kas nors nemielas, tai ir mums priešiškas atrodo...

Meilės laukas – platus.

Naktį –

supratimas, kad mūsų tikėjimas per daug iš mūsų reikalauja – tiesioginio tikėjimo Dievo Sūnumi. Ne kiekvienam tai pakeliamas.

Lengviau yra suvokti, kad esame vienas karoliukas dideliame gyvenimų vėrinys – už mūsų stovi mūsų tėvai, už tėvų seneliai, t. y. tikėjimas protėviais.

Tešinio supratimas.

Paskui – fonas. Gamta, pasaulis, kosmosas. Sąmoningai siekiantis tikslo žmogus, kantrus, užsispyręs, galop atsimušą į daugybę nesuprantamų, nelogiškų kliūčių.

Paskui – didieji gyvenimo paradoksai. Netektys, praradimai, ligos, atsitiktinumai.

Tai veda į Lemtį, fatalumą.

Kristus yra šitam kelyje didysis mūsų lydėtojas.

Puspročiai

Jų būna visokių. H. Millerio „Vėžio atogrąžoj“ radau vietą, kur jis rašo apie turtuolių indą, gyvenantį Paryžiuje ir – „Iš pirmo žvilgsnio supratau, kad jis pusprotis, tačiau puspročiai kartais turi talentą kaupti turtus...“

Kodėl užstrigau ties tuo sakiniu? Lietuvoje ilgus metus nebuvo turtuolių. Jų atsirado tik per paskutinius 20 metų. Kitaip tariant, aš jų nepažinojau, jie man buvo įdomūs... Galop pasitvirtino tiesa, kad tie, kuriuos turėjau progos pažinti ir patyrinėti... puspročiai.

Panašiai kitad mane domino vyrai, kurie gali dirbti... morge, lavonų skrodėjai. Tada mane paprotino mano bičiulis:

– Ko tu iš jų nori? Už jų veido minų nieko nėra. Tau tik atrodo...

Irgi tiesa. Bukaprotiška tuštuma.

Vienas pusprotis, kilęs iš Kauno, neseniai užpirko visą Operos ir baletų teatrą Naujiesiems metams švęsti. Be to – visą kvartalą mašinoms statyti... Pusamžis užsirašė į šokių šou, be to – pusmetį filmavo visas šokių repeticijas, t. y. save – šokantį...

Mūsų krašte būta puspročių, o turtuolių – vakuumas. Dabar ta niša su kaupu...

Sausio 17, ketvirtadienis

Vertimas ir... kopijos

Vertėjas savotiškai laisvas. Kaip, tarkime, tas, kuris kopijuoja originalą. Noriu pasakyti, kad visokių kopijuotojų gali būti. Vienas tik škiuoja, brūkšteli, perkelia, o kitas kruopščiai detalė po detalės, centimetras po centimetro bando daryti „tą patį“, pakartoti, atkurti, išjausti.

Niekas neužgincys, kad kopijuotojų būta ir yra talentingų – kaip velnias!

Galop: vertimas yra imitacija, variantas. Interpretavimas.

Kino savaitė

Baltas kaspinas juodame fone

Svarbiausia žinia, kurią mums taip išraiškingai praneša naujas Michaelio Hanekės filmas „Baltas kaspinas“ ir kuria mes tuoj pat linę patikėti, susijusi su vaikais. Jie nėra nekalti, jie netgi prakeikti, spindintys lediniais žvilgsniais, mandagiai lūkuriuojantys už durų, kada gi galės išiveržti į areną ir padaryti savo tvarką. Tikriausiai jie išnešios ir nacizmo sėklą, nes jau dabar prievartauja savo parapijos aristokrato atžalą ir po ranka pakliuvusį neįgalų berniuką. Tačiau nė vienos egzekucijos šio itin santūraus, intensyvaus realistinio epo autorius akivaizdžiai nedemonstruoja. Atvirksčiai, vaikai, nuo ryto iki vakaro muštuojami tėvų, padorių biurgerių, dar iš paskutiniųjų spiriasi, bando išvengti jiems skirtos budelio lemties. Brendimo audrų kamuojamas paauglys (tėvai nuo pagundos nakčiai priižiūri jo rankas) ryžtasi eiti tilto turėklui ir sako: leidau Dievui mane nužudyti, bet jis kažkodėl paliko mane gyvą. Jo sesuo, kuri, matyt, labiausiai prisideda prie saldaus keršto planų, pastatyta klasėje į kampa, alpsta ir palieka tėvui ant stalo žirklių nusmeigtą jo mylimą kanarėlę – kaip paskutinį išpėjimą. O gydytojo ir pastoriaus šeimų mažiausių vaikų portretai lėtoje filmo tėkmėje iš viso praranda ledą. Pirmasis su vyresne seseria nedrąsiai aiškina egzistencinį klausimą („Ar visi žmonės turi mirti?“) ir klusniai sutinka paeiliui su visais atsakymais, išskyrus vieną – kad mirtis pasiėmė ir jo motiną, kurios jis neprisimena, bet kuri gyva jo vaizduotėje. Antrasis penkiametis atneša įskaudintam tėvui vietoj nužudytos kanarėlės savo priglobtą paukštelį, ir tėvo veidas vienintelį kartą suvirpa. Vaikai dar galėtų tapti žmonėmis, bet sociumas nebeleidžia, o balti kaspiniai jiems užrašomi kaip bausmė.

Kadras iš kino filmo „Baltas kaspinas“

Už kadro skamba pasakotojo, kuklaus parapijos mokytojo ir stebėtojo, balsas. Tačiau nei jis, nei filmo autorius nieko nesufliuoja. Šiaurės Vokietijos miestelis Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse. Grafiški žiemos peizažai ir pablukinta rudens derliaus šventė, taisyklingai išstatyta centrinė aikštė ir apmirę privatūs namai (primena L. von Triero „Dogvilį“) – šituose kadruose akys pailsi, įtampa atlėgsta, o paskui vėl turime budriai klausytis įvykių atpasakojimo, ištvirti natūralaus ilgumo pauzes (atsikėlęs ryte vaikas lėtai eina atsinešti rykštės, kad tėvas jį nubaustų), košti per save šeimos dramų detales. Kas inicijavo kriminalinius nusikaltimus, nutiesė vielą per kelią, iškirto kopūstų galvas, padegė ir skandino? Nė į vieną tiesioginį klausimą nebus tiesiogiai atsakyta.

Visa valdžia čia yra vyrų rankose. Demokratiškiausių pažiūrų baronas vis tiek kaip savininkas pratrūksta ant žmonos; sąžiningai tarnaujantis gydytojas tyčiojasi iš pasenusios savo padėjėjos ir meilužės; dorybės etaloną pastorių jo šeimyna nuolankiai sekioja akimis; tas pats ir žemesniuose sluoksniuose – vos galus suduriantis valstietis sunkia ranka prie stalo kerta jau suaugusiam sūnui ir tas paklūsta; net simpatiškausias ūkininkas, nuotakos tėvas, sudarydamas sandorį, jauniui neleidžia nė žodžio įterpti. Baimių, bausmių, į kasdienybę įsiėdusios puritoniškos tvarkos autoriai, be abejo, yra vyrai. Vaikai, kaip kareivėliai, yra jų surikiuoti.

Gyva klasika išsyk tapęs filmas („Auksinė palmės šakelė“ pernai Kanuose) sukurtas taip užtikrintai, kad belieka jam paklusti ir po seanso slinkti toliau nurodytais žmogiškos prapulties ratais. Galbūt šiai plačiašakei pustrėčios valandos kriminalinei dramai būtų galima prikišti tam tikrą jausmų stoką. M. Haneke liečia jautriausias stygas, tarsi susisodina visą orkestrą, bet neleidžia jam groti *crescendo*. Tu privalai tik uoliai klausytis, stebėti ir atsirinkti kaip tas miestelio mokytojas. Jo monotoniškam užkadriniam balsui skiriama daug vietos, vizualiai itin turtingas filmas paraleliai dar yra žodžiais atkartojamas ir šita epinio žanro maniera palieka tave nuošalyje vienišą. Bet visa, kas nauja, yra gerai užmiršta sena. M. Haneke primena, kad reikėtų pasikartoti ankstyvųjų Ingmaro Bergmano filmų pamokas.

P. S. Kino teatre „Skalvija“ kelis mėnesius kiekvieną ketvirtadienį po peržiūros vyks šio filmo aptarimai.

JŪRATĖ VIŠOCKAITĖ

Baubų renesansas

Kurti filmus nėra lengva. Animacinius – dar ir atsakinga. Mažieji žiūrovai tiki viskuo, ką rodo visagalė televizija, jų protas nekritiškas, o pamatyti vaizdai gali lemti tolesnį požiūrį į gyvenimą. „Simpsonus“ peikiame, nes amerikietiškojo gyvenimo būdo kritika mažųjų gali būti suprasta tiesiogiai. Patys užaugome su „Na, palauk“ ir mieliais rusiškos animacijos plastilininiais vaizdeliais. Kas dar šiuolaikinės animacijos akiraityje? „Digimonai“? O lietuviškame? Pirmą Lietuvos kino studijoje sukurtą profesionalų lietuvišką animacinį filmą galėjome išvysti tik 1983-aisiais. Todėl nesusifirmavo tradicijos, kritiškas požiūris į lietuvių animaciją ar aiškesni vertinimo kriterijai. Vienas žymiausių lietuvių animatorių Ilja Bereznickas neseniai savo kūrybos vakare pristatė pirmąjį animacinių filmų DVD „Baubas ir ko“. Tai jau šio toks pasistūmėjimas animacijos kultūros formavimo link. Bet. Pirmą reikia žvilgtelėti į to DVD vidų.

Dar 1987-aisiais I. Bereznicko „Baubas“ įrodė nesąs baigus. Tėvo sukurta pabaisa, turėjusi išgąsdinti vaiką, kad šis netrukdytų žiūrėti futbolo, prisijaukinama ir tampa geriausiu tėvų dėmesio išsiilgusios mergaitės draugu. Šis animacinis filmas skatina vaikus nebijoti baubo, ypač kai jį įgarsina toks nuotaikingas atlikėjas kaip Kostas Smoriginas. Visai kas kita – autorius sumanymas gražinti linksmąjį pabaisiuką į ekraną po beveik dvidešimties metų. Pakeistos, sumodernintos animacijos herojus nebemielas, persunktas šių laikų žargonu – tokį jį matome „Baubo aritmetikoje“ (2004). Šaunaus, šiuolaikiško baubo įvaizdis nepasiteisina, vulgarokai iš jo lūpų skamba žargoninė leksika: „nerealiai“, „čiuožiam“. Animacija labiau primena populiarius užsienietiškus filmukus, nebėra mielo pirmojo, 1987-ųjų, baubo, o ir fone skambanti kompozitoriaus Andriaus Kulikausko „bumčikų“ muzika nepadidina kūrinio vertės.

Kiek įdomesnis sprendimas – akvarele lieti vaizdai filmuke „Tik nereikia mūsų gąsdinti“ (2005). Tačiau čia plėtojama ta pati apleistu vaiko tema kaip ir „Baube“. Atrodo, tai bandymas atkartoti tradiciją, tik čia baubui priskiriamos visos eibės, kurias krečia pats vaikas. Naujasis baissūnas čia pasikeitęs, ryškiai žalias, kiek primenantis amerikiečių animacinį herojų Šreką. Pabaigoje jis pradeda repuoti – tokia moderni versija šiek tiek glumina, nelabai dera animacinio filmo kontekste.

Daug klausimų kelia „Senelis ir senelė“ (1999). Pradedama visai kaip tradicinėje lietuvių liaudies pasakoje, o vėliau neskoningai įtraukiami šiuolaikinio gyvenimo elementai: anūkų leidžiama roko muzika, baldų nuotraukos, erotiniai vaizdai per televiziją (tikrai vaikams? niekur neparrašyta, kad pasaka suaugusiesiems), įkomponuoti gan dirbtinai, išmuša iš vėžių. Jeigu tai pasaka, tikiesi arba visiškai modernios, arba tradicinės, o pasirinkta „vidurio“ interpretacija kiek erzina. Įdomus faktas, kad, kalbant apie jaunystę, rodomi įžymaus dailininko Marco Chagallo paveikslų motyvai, tačiau jų autorius nei pradžioje, nei pabaigoje nenurodomas. Todėl neišprūsęs arba jaunas žiūrovas gali pamanyti, kad tai animacinio filmo kūrybinės grupės iliustracijos.

Sunkoka suprasti, ko dabartiniams vaikams reikia iš animacinio filmo. Akivaizdu, kad paprastumas ir nuoširdumas tikrai nebėra tie kriterijai, kurie buvo reikšmingi dešimtajame dešimtmetyje. Todėl dvidešimt pirmo amžiaus baubai, grįžę į animaciją, pritaikyti jau visai kitokiai – efektų, žargonu, drąsesnių poteksčių – tendencijai. Gerai tai ar ne, I. Bereznickas žengia moderniosios animacijos link – paskui naujųjų technologijų išaugintus vaikus.

RŪTA JAKUTYTĖ

Obscenas lietuviškai

Kiek amžius ir padorumas leidžia, seku ramiai, lyg tarp kitko „Š. A.“ tebevykstantį pokalbį apie obscena. Viskas šiame pašnekesyje patinka, išskyrus vieną dalyką: patį OBSCENA. Jeigu jau negerai užsienietiška BYBĮ vadinti, tai ir „obsce-ną“ verskime į lietuvių kalbą: BLEVYZGA. Arba kaip nors kitaip.

O mano siūlomą žodį prisiminiau iš labai tolimų studijų metų VU Istorijos ir filologijos fakultete. Nepaisant nieko, buvome kūrybingi, linksmi ir padūkę. Fakulteto sienlaikraštyje (kokių penkių metų ilgio, ant sienos ties 34 auditorija) buvo išspausdintas šio teksto autoriaus eilėraštas „Tau, mano mamyte...“ Studentams patiko, tūlas jį mokėsi atmintinai, net dainavo, o štai fakulteto komjaunimas, vadovaujamas vieno dabartinio Seimo nario, smarkiai įtūžo ir tame pačiame sienlaikraštyje davė atkirtį. Vos neišlėkiau iš komjaunimo, o mano kūrinėlis buvo pavadintas „nešvankia blevyzga“. Susiradau tą eilėraščių ir po daugelio metų perduodu „Š. A.“ skaitytojų teismui: ar jis tikrai nešvankus?

Tau, mano mamyte...

*Aš nupiešiu tau ant papo
Karpiniuotą klevo lapą.*

*Nupaišysiu pamažėle
Taškiasparnę boružėlę.*

*Vieną žodį parašysiu,
Tyliai, tyliai paprašysiu.*

*Iki 10 suskaičiuosiu
Ir tą viską išbučiuosiu.*

*Juodą kasą išdarkysiu
Ir ničnieko nesakysiu.*

*Cit ir tu, užmik lig ryto,
Kas taryta, tas daryta.*

*O kas liko nedaryta,
Pasilikim viską rytui.*

*Jis už vakarą gudresnis,
Tai ir darymas geresnis.*

VALERIJUS VALSIŪNAS

HAROLDAS BAUBINAS

iš nuovargio ir valkataavimo

-pirmasis-

vitražininkai ginkluoti stiklo rėžtukais perpjauna geltonus
garaus
kyla iš skliauto kiaurymių į drobulę pilkšvą susuktos lėlės
rubininės akys nužvelgia liepsnojančią lauką
o miškų tyluma yra juodas vakaro apdaras

į numindžiotą mūrą atsispaudžia pavandeninę šešėliai
pro grotuotas langines braunasi girti kliedesiai
aptrupėjusiame tarpduryje cigaretę prisideda pusnuogė
moteris
ir trūnijantis juokas kelių prasiskina pro gatvių miglas

dygsta javų laukuose prašančios rankos
dekoratyvinės kaukolės dantys blyksi raudonmedžio bufete
bet užvėrus medinius vokus sutemose aidi springstantis
rikšmas
tai kadaise viltingas jaunuolis pila šviną į gerklę tuštybei

-antrasis-

ir užsėsime kaulais mes giria
horizontu žolynai nuves
susijuoks tyliai rankos apmirę
ten bastūnas neranda savęs
pasirodė širdyje kad geluonis
o po griaučiais vingiavo šaknis
pagalvojau jog ten flora ir skonis
o medienoje slėpės ugnis

man atrodo dievukas iš stiklo
ar supjaustė mus tik ruduo
ten po lapais griuvėsiai su tiltais
ir Sodomos pamatinis akmuo
bėgom tamsai lenktis šiaurei stiklėjant
liedami paskui vyno upes
ir kuždėjom sau o po metų ir vėjui
jog šešėliuose pėdų nerai

bus mums širdys išpjautos ir laikas
supelys tarp palėpės langų
bus degtinė ir nuuodytas saikas
nuogas kūnas kur kasnakt su kitu
mes bežemiai bedangiai kaip spalčiai
apgraužtos žiurkių skrynios dugne
susapnuojame kad būtis iki valiai
atsimerkus žemė ryja tave

sproginės tuščios sielos ir vaisiai
krisdami nuo kamienu juodų
per aušras jei laukais pasileistum
kevalai sutraškėtų ir tu
it našlaitis suradęs monetą
paklebensi nutrintas duris
ten bus melsvas veidas mėnulio
o už kampo beorė mirtis

ir nebus blyksnio pragaro kalvių
ar balkšvų cigaretės garų
dings ir priegalviai dulkės rakandai
ten šviesa marmurinių vokų
sudraskyta tamsos ir kliedėjimo
į smulkiausių žvaigždėtus skutus
po alsavimais netyla tuksėjimai
mums geltonus laikas kala karstus

nebeliks kas mane leis į žemę
ar lipdys dervuotus sparnus
tai rudens kekšė asmeniškai
kiekvienam užnuodys rūbų skvernus
kūnas eina gatvėm tuščiavidurių kolonų
pėdom rinkdamas pragertas šukes
siela žvelgia į liepsnojančią olą
ilgesingoj giraitėj serga tavęs

-trečiasis-

atrodo kad bus paskutinis kartas
kai kopsim vienas kito akių duobes
išsemti rieda žodžiai laikas pakartas
buteliai taurės tarp veidų ir manęs
purpuro šliudros vakarėdamos juokiasi
berankenės durys štepti drožlėtas skylės
vėliavos šiandien įkapių drobulės
miesto baltas atlasas skliauto stalą uždengs

miega valkatos sukniš ant mano kelių
taip negirdint šnopojuo it pjeđestalo žvėris
ir tai sąmonės trūkis ar dangaus lempelė
penktą ryto baltai išdegus akis
susėdė ant peleno suliepsnojusio antakio
stabai melsvi užbrūkšniuoja sapnus
trina nuogą siuvėją rimbą ir antrankius
akiduobės prieangy lieja pilkus dažus

tai tik sankirtos gatvių industrinės žolės
bemiegant apipina ledines blauzdas
nuplasnoja laikraštis troleibusas ir žmonės
tyčia paspiria bundantį kūną ir aš
geriu tarpuvertėj dantų skalavimo skystį
laikinai plaudamas dulkėtos dvasios ertmes
geltoni arkliai iš mūro šoka į vyzdį
dabartyje kanopom mina vingriais gatves

bunda knygos pieštukai prirūkytoje lovoje
vieniši patalai išsiplečia brendžio dėmėm
tuštuma tarp stiklų astmatiškas oras
žvirgzdėtas purvas kertės glaudžia galvas
kuriem

žengė priešais bepirštės ūkanų šmėklos
tvinksinčias lūpas sugėlė absento angim
o juk priešas yra išsitiesusios dienos
ir išganymas surištas
šimto metų naktim

-ketvirtasis-

kas naktį
mano senas bičiuli
gulu ant akmens patalų
ant vienišo priegalvio nusvyra švininė galva
o apleistoje spintoje pakimba gyvybės švarkas
akių obuoliais grakščiai tapena smulki moteris
jos juodi plaukai mėlyno vyzdžio dugne yra
monotoniškos kambario tamsos
oda jai krustelėjus kvėpia
nuovargiu ir apelsinų miulu

kaip sunku
spausti vokais vidurnakčio tylą
ir kartėlį iš
kažkur ten penktame aukšte
tvinksinčio pokalbių pulso
tu gyvesnis bičiuli už mane
daug gyvesnis
dešimtąją naktį vaikštai už lango brazdindamas
stiklą pilnais žemių nagais tą
ploną tarpą kuris skiria nuo atvirų praeities arterijų
ir tavo mėnuliško veido bekraujo

saujomis
pilnomis prisėmusi
žvaigždyno ji eina
per snieginą patalo vingį
per nemigų nuosėdas
keliauja barstydamas sidabrišką šviesą
aš padėdu galvą ant kelių rudenėjančiam vėjui
ji praryja sapną ir nusimeta sunkią kartūno suknią
tai viltis
mano vienintelė moteris
veda mane į sulauktą urvą ramybės

pranyksta
buvimas tobulo žodžio
nebūtis viešpatijoje pilnoje statuliškų dvasių

aš būsiu asbesto šuo po juodosios moters kojomis
o tavo ranka tebūna kraujo ir dirvos krioklys
beveik regiu
akiduobės užkaboryje teliūskuojantį sapną
virš juodo šunvyšnių sodo
įstrižai plaukia violetinis mėnuo

-penktasis-

šeštą valandą ryto
baltas dailidė obliuoja šerpetotą dangtį
tebūna pušinis mano keltas ramybės

krinta gelsvas rudens siluetas virš miegančių turgaus
prekystalių

tuojau iš raudono aušros pjūvio
dainuodamos išeis kaimo moterys ir
apriš mano rankas rūtomis sidabražolėm
ims kūną kapoti įkyrūs prekijai šaukdami
skubėkit kol dar neatšalo kam svarą paniekinto laiko
iš sugadintos mėsos jūs išsibursite vakarą
o ilgesio pritvinkę kaulai krosnyje degs karščiau nei anglis

pro sekmadieninį šurmulį aidi sausas pokšėjimas
tai žalvario kranelius aludaris kala į stuburą
putos bokalai tulžies skubėkite gerti
seniai pribrendusį išsiūtį jis trykšta iš kepenų
paniekinto anapilio sūnaus
jau pripildyta šešta ažuolinė statinė
nirtulingai kanopomis išsispiria į aikštės granitą žirgai
ir sudejuoja netepti vežimo ratai
slegiami į karčemą vežamo nuovargio

iš mėnulio į upę neria ištroškęs žvėris
numegzta lygumų ūko jo violetinis kailis
balti dantų skustuvai išdrožti amžinosios vienatvės
jis išsoko iš mano sutraiškyto prieširdžio
ir dabar sutemose tyko koketės iš viešųjų namų

trečiąją aušrą puotai nutilus
likučius nuo grindinio surenka dvasios
jos sudeda į laužą kremzles ir šoka ant kylančio dūmo
jūs šokit plačiau ir gūsiu pakelti pelenai
erškėčiais užsės bulvarus ir nublukusius koklius stogų
manęs bus pilni rūšiai ir požemių vandenys
puotaujančių kraujas taps juodas ir
keršto žvėris perdrėks saulę
tai mano akmuo pakimba virš jūsų išlepusio kūno
o melsvoji ugnis virš namų yra plazdantis baimės apsiaustas
jūs šokit plačiau ir permatomos pėdos išmuš skambantį riksmą
užpildyti teisybės maloningoms akiduobėms
kol beliks vien siela ir užmaršties tirpsmas

tarp nuolaužų ir svilėsių
baltas dailidė pakyla ir nupučia dulkę
nuo lygaus nugludinto dangčio
tebūna
pušinis mano keltas ramybės

-septintasis-

dūlėsių viešpatijoje klajoja besapnis žmogus
kai vandeningomis dangaus lubomis teka šešios žvėriškos akys
jis išeina į bespyglį pušyną ramiame upokšnyje išskalauti
giliai į randus priskretusios vilties
o auštant kai peleniniu lauku slenka šviesos verpstės
jis slepiasi urve ir įsisupęs į pelėsių paklodę
laukia kitos nakties ar iš kūno seniai pabėgusio miego

taip laukiu ir aš
juodame kambaryje supamas nuovargio dulkių
ir laiko nutupėtų daiktų

ramybės amžino sapno

Gluminantis gluminančios istorijos perpasakojimas

José Saramago. *Evangelija pagal Jėzų Kristų*. Romanas. Iš portugalų k. vertė Zigmantas Ardicikas. K.: Kitos knygos, 2010. 360 p.

Prielaidos skaityti ir neskaityti

Kol nebuvo skaitęs šio romano, žinojau, kad portugalų rašytojui José Saramago būdingas savitas, įtraukiantis stilius, neįprastas pasaulio regėjimo kampas, kurį jam suteikia, anot kai kurių interneto šaltinių, ateistinė ar pesimistinė žiūra.

Be abejo, nujaučiau, kad Nobelio literatūros premijos nedalijamos veltui. Tad, matyt, buvo už ką J. Saramago suteikti šią premiją 1998 metais.

Puikiai suprantu, kad šis rašytojas lietuvių skaitytojams jau pažįstamas iš 2007 metais pasirodžiusių romanų „Aklumas“ ir „Rikardo Rejišo mirties metai“. Skaičiusieji šiuos kūrinius ar metais anksčiau rinktinėje „Didžiųjų XX a. rašytojų apsakymai“ skelbtą J. Saramago kūrybą turbūt ir iš aptariamo romano tikėtusi tam tikros istorinės interpretacijos, išdėstytos tik šiam autoriui būdingu stiliumi. Tokie lūkesčiai pagrįsti.

Nereikia būti aiškiaregiu ir tam, kad suvoktum – romanas tokiu pavadinimu buvo, yra ir bus provokacija. Tikraja šio žodžio prasme. Kviečiantis „įbalsinti“ savą nuomonę. Nepaliekantis nuošaly.

Taigi pabandykime išgirsti keletą balselių, išsakančių, ko būtų galima tikėtis iš tokio pavadinimo kūrinių.

„Nieko gero“, – smerkiamai linguoja galva dvasininkas, glostydamas Niko Kazantzakio „Paskutinio gundymo“ nugarėlę.

„Smagios ekranizacijos“, – linkčioja paauglys, ne taip seniai matęs Dano Brown „Da Vinčio kodą“ ir pusę Melo Gibsono režisuotos „Kristaus kančios“.

„Tikros tiesos apie tą akiplėšišką melo monopoliją, vadinamą religija“, – mąsto ateistiškai nusiteikęs pilietis, kartais užsukantis į „anarchisto virtuvę“ internete ir gal net mokantis suplakti ne tik savo pažiūras (čia taikiai sugyvena skinai, pankai, feministės ir dar balažin kas), bet ir Molotovo kokteilį. Pastarąjį, tiesą sakant, jam labai knieti kur nors švystelėti.

Pavyzdžiui, Dievui į langus.

Panašiai elgiasi ir pasakotojas šiame romane. Švysteli skaitytojo link savo nupasakotą istoriją apie Jėzų Kristų. Šekit.

Pripažinkime, nupasakota savitai. Pripažinkime, puikiu literatūriniu stiliumi. Tačiau visa tai ištirptų rūke, jei bandyčiau romane išvelgti tiek tiek daugiau nei racionaliai konstruojamą istorinę fikciją savo požiūriui į tam tikrą kultūros tradiciją įteisinti (po šios knygos „smerktuvių“ rašytojas išvyko iš gimtosios šalies) arba visu rimtumu siekčiau tekstų kaugėje išvelgti grynąją katalikybės kritiką.

Ne, viskas yra gana sąlygiška. „Evangelija pagal Jėzų Kristų“ yra sąlyginis autoriaus dvasinės tikrovės atspindys, labiau vaizduotės padarinys negu pretenzijos iš tikėjimo išaiškinimo monopolijai; būtent taip suvokdamas šio kūrinių atsiradimo prielaidas, skaitau jį ir nemetu į šalį.

Istorija, kurią žino kiekvienas, bet ne kiekvienas ją perpasakoja

Ko gero, kiekvienas turime savo būdą perpasakoti žinomas istorijas, mitus. Visada, net bandydami likti absoliučiai objektyvūs, ką nors pridėdame nuo savęs. Nors ir ne daug. Žodelytį, frazele, sakinuką...

Turbūt esate pastebėję – kuo labiau stengiesi išlaikyti kanoną, žodis žodinė perpasakoti tau patikėtą istoriją, tuo stipresnė pagunda ką nors įterpti, kuo labiau varžo istorijos žinomumas, tuo labiau norisi iš jos išsiveržti. Manychiau, panašūs veiksniai turėjo įtakos ir J. Saramago pasakojimui apie Jėzų.

Puikiai nutuokdamas, kad krikščioniškosios kultūros pasaulio dalis išmano Jėzaus gyvenimo istoriją, ja remiasi ir ją cituoja, kad ji nujaučiama įvairaus pobūdžio ir lygmens kontekstuose, rašytojas pasakotojo lūpomis („pasakotoją“ paverčia statišku šio teksto veikėju, kad išvengčiau nuolatinės trinties su autoriaus institucija) imasi dėstyti, kas Šventraštyje likę tarp eilučių, visa tai įvilkti į emocijų apdarą ir pateikti savą Jėzaus gyvenimo sampratą.

J. Saramago knyga išsiskiria ne tik originalia skyryba – tik kableliai ir didžiosios raidės skiria numanomus sakinius, – jo pasakojama istorija taip pat yra originali. Tiesa, originali tiek, kiek telpa į sveiku protu suvokiamus improvizacijos pasirinkta tema rėmus. Kodėl sveiku protu? Nes, manychiau, „Evangelijoje pagal Jėzų Kristų“ nekreipiama dėmesio į vieną svarbią aplinkybę, – ir tas ignoravimas yra labiau neprotingas aistros, o ne įkvėpimo rezultatas, – autorius ne tik pavadina romaną Jėzaus vardu, bet ir padaro viską, kad visuomenei žinoma Jėzaus gyvenimo istorija, iš tiesų labai dažnai liudijama ir itin branginama krikščioniškajame pasaulyje, taptų kuo svetimesnė šios knygos pasakojimui, savotiškai interpretuojant keletą visuotinai pripažintų religinių tiesų.

Pasakotojas užsimoja: šaltų žodžių blizgesys ant ironijos ašmenų

Kur tas autoriaus pasirinkimo savotiškumas matyti? Pirmiausia romano pasakotojo balse girdima ironiška gaida, tarsi nuolatinis refrenas – „o kas yra tiesa?“ Romanas pradamas nukryžiuavimo paveikslo ekspozicija. Čia gana nuasmenintai aptariamos Juozapo, Marijos Magdalietės, Marijos, Jėzaus motinos, ir kitos paveikslo figūros, užtat ties pačiu Jėzumi ima suktis autoriniai pasakotojo apibūdinimai, skleisti požiūris į Jėzų ne kaip į sąmoningai pasirinkusį asmenį, bet kaip į galingesnių jėgų auką: „[...] tai jis ką tik gyrė Gerąjį Plėšiką ir peikė Blogąjį nesuprasdamas (čia ir kitur kursyvas mano – A. Š.), kad nėra skirtumo tarp vieno ir antro“ (p. 11). Ekspozicijoje sukurtas Jėzaus, kaip aukos, kenčiančios, ieškančios ir ne visada suprantančios už ką, vaizdas neišblėsta ir toliau skaitant kūrinių.

Kliūva net pačiam pasaulio kūrėjui – Dievui. Jau 18 puslapyje, kai pasakotojas Jėzaus gyvenimo istoriją chronologiškai pradeda kalbėdamas apie jo pradėjimą, blyksteli ironija: „[...] yra dalykų, kurių pats Dievas nesupranta, nors juos ir sukūrė.“ Kai kas yra bendra Tėvui ir Sūnui šioje J. Saramago fantazijoje – tai tam tikras nesąmoningas buvimas, nesupratimas. Drįsčiau teigti, itin žmogiška savybė, turinti nemažai sąsajų su antikiniu dievų vaizdavimu, kai dieviškasis pasaulis atpažįstamas iš intensyvesnių galingesniųjų kvailysčių ir bandymų jas atitaisyti. Apskritai neišvengiamumo, niūrios, sunkiai paaiškinamos arba nuodėme aiškinamos nuotaikos labai stiprios šiame istorijos apie Jėzų variante.

Bandau suvokti, ką, skaitydamas šią knygą, turėtų jausti praktikuojantis krikščionis. Komplikuota. Akcentai, kirčiai, dažniausiai su jau minėta ironijos jėga, dėliojami taip tikslingai, kad iš tiesų norisi atidėti šį kūrinių dėl vietomis labai tiesmukai traktuojamo Dievo paveikslo ir atviro priešiško kumo jam. Pavyzdžiui, Dievo aiškinimasis Jėzui apie įsūnijimą: „kadangi nieko neturiu danguje, turėjau prasimanyti žemėje“ (p. 294) arba „Dievas yra Dievas, sąžinė jo negrauzia“ (p. 314). Tai apsunkina knygos skaitymą, suteikia jai papildomų, anaipol ne pačių maloniausių atspalvių.

Pasakotojas išsižioja: matyti iltinės tiesos, galimi įkandimai

Romanas patraukliai išverstas (puikus Zigmanto Ardiciko darbas), tereikia priprasti prie autorinės J. Saramago skyrybos. Pati istorija dalijama į skyrelius, aprašoma išlaikant linijinį principą (nuo Jėzaus pradėjimo ir gimimo, taip pat įtraukiant istorinį kontekstą – sukilimai prieš romėnus, iki jo nukryžiuavimo). Tačiau, kaip jau minėta, visą laiką skaitydamas turi galvoti su žiniomis, perskaitytomis evangelijose, tiksliau – su savita jų interpretacija.

Štai Jėzaus santykiai su šeima pateikiami kaip konfliktiški dėl kaltės, kurią jis paveldėjo iš savo tėvo Juozapo – juk Erodo įsakymu ieškant Jėzaus Betliejaus kaime buvo nužudyti 25 nekalti kūdikiai. Ir Juozapas, turėdamas galimybę išgelbėti kaimą nuo šios nelaimės, ja nepasinaudojo, nes pirmiausia gelbėjo savo sūnų, todėl jį graužia nuolatinis kaltės jausmas, grėsmingiausiai išnyrantis per kasnakt pasikartojantį baisų sapną.

Tą sapną paveldi Jėzus po to, kai jo tėvas (*sic!*) Juozapas per klaidą romėnų nukryžiuojamas kaip sukilėlis. Tačiau šiuo atveju, kaip ir neretais kitais, pasakotojas leidžia suprasti, kad pasirinkimo nėra. Tarkim, dar iki tėvo žūties, šventykloje aukojant auką už Jėzaus gimimą: „[...] viskas grįžo į ankstesnes vėžes, skirtumas tik toks, kad pasaulyje

dviem karveliais mažiau ir vienu berniuku daugiau, per kurį jie mirė“ (p. 79). Beje, aukojamieji gyvūnai (karveliai, ėriukai) dažnai vaizduojami nekaltai – suprask, tie šventikai, kurie aukoja, su gyvūnais elgiasi baisiai. Chrestomatinė J. Biliūno novelė „Kliudžiau“ būtų tik humoristinė lektūra, palyginti su šio romano sukeliama kaltės pojūčiais.

Kaltė ir graužatis pristatomos ne tik kaip žmogiškos, bet ir kaip dieviškos savybės: „Dievo graužatis ir Juozapo graužatis buvo ta pati, ir jei tais senovės laikais jau sakyta, kad Dievas nemiega, šiandien turime geras prielaidas žinoti, kodėl. Nemiega, nes padarė klaidą, kuri neatleistina net žmogui“ (p. 104). Kita įsimintina frazė: „Dievas neatleidžia nuodėmių, kurias liepia padaryti“ (p. 130).

Siužetui plėtojantis, aiškėja, kad išėjusį iš namų Jėzų priglobė ir kelerius metus avis ganyti mokė Piemuo, kuris (nesunku nujauti) pasirodė esąs Velnias. Po to, kai Jėzus dykumoje susitikęs su Dievu paaukoja jam nuklydusią avį, Piemuo išveja savo nieko neišmokusį mokinį iš ganytojų. Pagal šį modelį išsėina, kad svarbiausi čia yra Dievas ir Velnias, ir vargšas Juozapo sūnus tiesiog įpainiotas į jų žaidimus.

O kur stebuklai, paklauskite jūs, o kur Jėzaus mokiniai?

Yra, jie visi yra, tačiau tokie anemiški – tarsi dekoracijos, be minėtosios teisės pasirinkti. Jėzus padeda Simonui ir Andriejui, rodydamas, iš kurios ežero vietos traukti žuvis, paverčia vandenį vynu sesers vestuvėse, išvaro demonus iš apsėstojo į kiaules ir t. t. Tačiau visa tai nuasmeninta, Jėzui aplinkybės buvo sudarytos – jo paprašė, jam liepė, jis padarė...

Šiek tiek trikdantis (nors ir nenaujas literatūroje) ir Marijos Magdalietės vaidmuo – ji čia Jėzaus mylimoji, draugė, dalijanti jam savo kūniškas meilės dovanas. Džiugu, kad neperkrauta natūralistiniais aprašymais...

Tai tik keletas aspektų, kurie romaną daro labiau gluminantį negu dominantį. Žinoma, tai tik asmeninė nuomonė.

Pasakotojas apibendrina: trise valtimi, neskaitant kėslių absurdo

Labiausiai stebina įvykiai antroje romano pusėje. Ilgai rengęs skaitytoją ir Jėzų rimčiausiam susitikimui su Dievu, pasakotojas romano pabaigoje susodina vienon valtin visus tris: Dievą, Jėzų ir Velnią. Mėgstantieji sąmokslų teorijas turėtų suklusti.

Paaškeja, kad Dievas, Jėzaus tėvas ar itėvis, yra vienas iš daugelio dievų, ir jis nepatenkintas viešpatyste tik Izraelio žemėje, todėl jis – kaip koks viešųjų ryšių atstovas – sumano puikią reklaminę akciją: pasiūsti Jėzų ant kryžiaus, kad Dievo galios kartu su garsu apie nukryžiuojimą paradoksaliai išplistų po visą pasaulį. Tada, sako jis, „iš žydų dievo tapsiu tu, kuriuos graikiškai vadinsime katalikais, dievu“ (p. 297). O kuo čia dėtas Velnias? Na, pastarojo galios baigiasi ten, kur baigiasi Dievo. Tad jei šio valdos plėsis, plėsis ir Velnio įtaka. Panašiai kaip Byrono „Kaine“ Liuciferis, Velnias dažniau pristatomas kaip „kilnesnis“ už Dievą – užjaučiantis, bent jau tyloomis: „[...] Velnias žvelgė į jį [Jėzų] mįslingai, susidomėjęs, tarsi mokslininkas, bet kartu buvo justis ir nevalingas gailėstis“ (p. 297).

Jėzus mainais už jam primestą kankinystę priverčia Dievą papasakoti, kokia ateitis laukia pasaulio. Tada daugiau nei du knygos puslapius vardijama visų šventųjų kankinių litanija su jų mirties aplinkybėmis, kalbama apie inkviziciją – galbūt tai reikėtų suprasti kaip kritiką, bet taip peržengiamos rimtumo ribos ir tai tampa elementariu farsu... Kaip sakė Velnias romane: „Reikia būti Dievu, kad patiktų tiek kraujo.“ Išties, galima pamanyti, kad tuos puslapius parašė kruvinų siaubo filmų prisižiūrėjęs asmuo... Būtų galima dar ilgai linguoti galva, puslapį po puslapio pildant siužeto atpasakojimu, būtų galima ieškoti stilistinių žiburių ir sąsajų su kitais tokiomis temomis rašomais tekstais, tačiau palikime vietos ir skaitysiančiųjų vaizduotei.

P. S. Jei įdomu, pirmas šio romano žodis yra „saulė“, paskutinis – „kraujas“. Abu jie įrėmina tą vienintelę sceną, kuria „Evangelija pagal Jėzų Kristų“ pradama ir baigiam. Golgotos... Čia staigmenų nėra.

Pasakotojas nuščiūva: tyla...

ANTANAS ŠIMKUS

Apie kitoniškumo lemtį

Arto Paasilinna. *Kaukiantis malūnininkas.*

Romanas. Iš suomių k. vertė Lina Michelkevičė.

V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2010. 230 p.

Modernus mitas. Taip galima apibūdinti garsaus šiuolaikinio suomių rašytojo Arto Paasilinnos (g. 1942) „Kaukiantį malūnininką“, jau ketvirtą jo romaną, išverstą į lietuvių kalbą. Kodėl modernus? Kodėl mitas? Modernus, nes kalba apie modernybę ir tai, kas jai trukdo rasti. Kalba moderniai, elementarus linijinis siužetas romane siejamas su sudėtingesne pasakojimo technika (socialinio, pikareskinio romano, liaudies pasakos, dramos ir satyros elementais bei kt.). Iš šios sąsajos ir randasi savitai modernus mitas – gan realistiškas pasakojimas apie konkretų „čia ir dabar“, kuris kiek sušvelnintas, prislopintas, priartintas prie nerealistinio mito apie universalų įvykį, atsitinkantį kiekvienos modernybės pradžioje ir ne tik joje. Neblogas įvadas į šią romano tematiką yra kritinis straipsnelis lietuviško leidimo gale, tik kažkodėl be jo autoriaus pavardės.

Romano pradžios sakinyje – tarsi liaudies pasakos įžanga: „Pasibaigus karams netrukus į parapiją iš pietų atvyko aukštas vyras, sakėsi esąs Gunaras Hutunenas“ (p. 7). Taigi veiksmas vyksta Suomijos šiaurėje (Laplandijoje) po Antrojo pasaulinio karo, XX amžiaus 5–6 dešimtmetyje – laikotarpiu, sutampančiu su Suomijos modernėjimu, su palyginti vėlyva šalies industrializacija. Veiksmo laikas kiek vėliau romane sukonkretinamas kitomis istorinėmis detalėmis: malūnininkas Gunaras Hutunenas per radiją klausosi ir laikraštyje skaito pranešimus apie Korėjos karą, apie Helsinkyje ketinamas rengti olimpinės žaidynes.

Jau nuo pat romano pradžios plėtojamos dvi pasakojimo linijos: Asemakiulės kaimo bendruomenės gyvenimo ir į to kaimo bendruomenės rėmus neįspraudžiamo kitoniško individo paveikslai. Iš karto akcentuojama jų priešprieša. Galima sakyti, kad „kaimiečių“ kategorija romane turi alegorinę reikšmę: prie šios kategorijos priskiriami tie, kurių mąstymas ir moralinės nuostatos siauros, primityvios. Trumparegiško ir tingaus galvojojimo, pilkos sielos žmonės skiriasi nuo spalvotos sielos malūnininko (neatsitiktinai jis, atsikraustęs kaimelin, nusipirkta pilką malūną imasi perdažyti gaiviai raudona spalva). Pati veiksmo vieta „kaimas“ irgi turi alegorinę prasmę: jis reiškia ne tik tam tikrą socialinę aplinką, bet ir tam tikrą pasaulėžiūros lygmenį – jos siaurumą, šabloniškumą, tamsumą.

Pagrindinis veikėjas malūnininkas ne tik ūgiu yra aukštesnis už kaimo gyventojus, aukštesnis jis ir dvasinėmis savybėmis: veržliu būdu, darbštumu (pvz., nusipirkta siaubingai apleista Sūkaskio malūna jis iš karto prikelia gyvenimui), o tai kaimiečiams atrodo kaip nenormalumas ar kvailystė. Skiriasi malūnininkas ir savuoju laisvės ilgėsiu, begaline vienatve. Gunaro Hutuneno fizinis ir dvasinis aukštumas yra priešingybė ūkininko Siponeno ir jo drūtos, smalsios žmonos, iš tingumo apsimetusios, kad yra paralyžiuota, žemam ūgiui. Pasakojimas užgriebia ir kitų suomių „kaimo“ bendruomenės sluoksnių atstovus: krautuvininką, gydytoją, bankininką, pastorį – jų mąstysena ir elgsena pašiepama (tik policininkas, paštininkas ir žemdirbystės patarėja dar yra kiek laisvesnės sielos žmonės).

Gunaras Hutunenas keistais poelgiais (tai pamėgdžioja miško žvėris; tai kaukia naktimis – kaukimas simbolizuoja desperatišką laisvės troškimą; tai ketvirtą valandą ryto, kai žmonės dar nesukilę, išsirusia pas žemdirbystės patarėją Sanelmą Keuremo, kurią yra pamilęs; tai čiumpa į glėbį krautuvininko Tervolos svarstyklės ir, išnešęs į kiemą bei įdėjęs į šulinio kibirą, nuleidžia žemyn), savo „fokusais“ ir „kvailiojimais“ tik nemalonumų sau ir kitiems prisidaro, o paskui liūdnei stebisi, kodėl būtent taip susiklostė reikalai, kodėl jis „žmogumi būti nesugeba“ (p. 51). Nors dvasios trumparegiai kaimiečiai yra dar baisėsi nežmonės. Jie ima nekęsti malūnininko ir jo negebėjimo būti tokiam kaip jie; nori „atrasti įstatymą“, pagal kurį galėtų juo atsikratyti, kad šis savo keistybėmis nedrumstų kaimo ramybės.

Ir atsikrato. Iš pradžių pagal įstatymą kaimo gydytojas Ervinenas išrašo malūnininkui bepročio popierius, paskui, kai Gunaras Hutunenas pabėga iš psichiatrijos ligoninės, jį priverčia trauktis miškan ir ten persekioja, kol vėl suima. Atsikrato taip, kad šis atsikratymas atsigręžia prieš pačius kaimiečius. Kaip ir dera mitui ar liaudies pasakai, romanas turi moralą arba, kaip sako užsienio kritikai, edukatyvų, truputį senamadišką elementą – pamokomą pabaigos mintį, kad žmonių daromas blogis atsigręžia prieš juos pačius dar

didesniu blogiu. Susidoroję su malūnininku, netrukus kaimiečiai pamato patekę į dar didesnį pavojų nei anksčiau – tarsi įsikišus antgamtinėi galiai, jų kaimui savo kauksmais ima grasinti vilkas, vogčia jis atslenka į vištides, daržines, puola žmones, o jo pagauti niekam nepavyksta. Lietuviško leidimo viršelį su šiaurietiško kaimo nakties peizažu iliustruoja tą baugią tamsos erdvę, tą tamsią trumparegišką kaimelio ramybę, kurią drumsčia iš pradžių malūnininkas, o paskui – tarsi mitinė figūra – vilkas, gąsdinantis kaimiečius laukine prigimtimi ir artumu dvasių, chtoniškų galių pasauliui. Apie pagrindinį veikėją Gunarą Hutunoną vis išstinkančius blogus dalykus pasakojama pasitelkiant smagius juodojo humoro elementus. Antai psichiatrijos ligoninės gydytojas diagnozė „karo psichozė“ nustato remdamasis dar 1941-ųjų „Karo medicinos žurnalu“; nors gydo kitus, pats yra itin nervingas ir turi įprotį purvina nosine valyti švairius akinius; o štai kaimo gydytojas Ervinenas, mėgstantis medžioti, besikalbėdamas su Gunaru Hutunenu net prakaituodamas vaizduoja savo medžioklinius šunis, bet kai tik Gunaras Hutunenas gydytojo akyse ima vaidinti gerve, šis išsyk išsiveidžia, manydamas, kad malūnininkas iš jo šaiposi, ir išvaro jį iš savo namų.

Šie ir kiti juodojo humoro elementai gerai dera su pikareskiniais šio romano elementais. Pagrindinis veikėjas malūnininkas yra panašus į šelmių romano herojų: jis neprištampa prie kitų, yra veržlus, išradingas ir dėl to savo kitoniškumo patiria aibę fantasmagoriškų nuotykių, kitiems veikėjams sukelia antipatiją, o skaitytojams – simpatiją. Iš šio kitoniško herojaus nuotykių ir kuriamas dramatiškas siužetas. „Kaukiantis malūnininkas“ yra siužetinis romanas, turintis gan vykusią – panašią į detektyvinę – intrigą (pagal tokį stipraus siužeto romaną suomių režisierius Jaako Pakkasvirtai 1982 metais turbūt nebuvo sudėtinga kurti to paties pavadinimo kino filmą). Būtent pikareskiniais herojaus nuotykiams rašytojas netiesiogiai perteikia pagrindines mintis. Skaitytojui jas telieka šifruoti iš įvykių alegorijų. Kita vertus, esama ir silpnųjų epizodų, kur rašytojas leidžiasi į gryną siužetinį žaidimą, kartodamas anksčiau išsakytas idėjas.

Kaip ir dera mitui ar liaudies pasakai, veikėjai čia schematiški, statiški – ne tiek vaizduojama jų charakterio raida, kiek jie panaudojami kaip siužetinio vyksmo varikliai. Toks yra ir malūnininkas, ir kaimiečiai – statiški personažai, bet veikiantys taip, kad savojo konflikto istoriją paverčia patrauklia siužeto dinamika. Ji būtų dar patrauklesnė, jei ne vienas akivaizdus romano trūkumas – toji struktūrinė duobė, skirianti pirmąją dalį „Bepročio malūnas“ nuo antrosios – „Atsikryčio medžioklė“. Puslapių skaičiumi abi dalys gan proporcingos, užima beveik po pusę knygos. Bet pirmosios dalies struktūra kiek kitokia nei antrosios: pirmojoje keistuolio malūnininko nuotykiams išpūdingesni, siužetinė intriga intensyvesnė; gausiais malūnininko nuotykiams čia sutelktai perteikiama gan sudėtinga idėjinė problematika. O antroji dalis jau šiek tiek sulėtinta, nuobodoka. Pirmojoje dominavusią gyvesnę kaimelio tikrovę pakeičia monotoniška gamtos tikrovė – tiksliau, tipišką skandinaviską kraštovaizdį: miškas, pelkės, ežeriukai, upė, salos. Tame kraštovaizdyje savo stovyklavietę – tarsi mini civilizaciją – įsirengia malūnininkas, bet ją vis suniokoja jį it nusikaltėlių medžiogantys kaimiečiai. Skaitant antrąją dalį susidaro įspūdis, kad tai tipiška skandinaviska literatūra su jai būdingu žaidimu paribio, tamsos erdvėje.

Romaną įdomu skaityti kaip modernėjančios suomių visuomenės, jos nacionalinių stereotipų kritika: čia kritikuojamas suomių alkoholizmas, psichiatrijos ligoninių, bankų, progresyvių visuomeninių organizacijų darbas. Bet šį realistinį romaną įdomu skaityti ir kitu lygmeniu. Kaip jau minėjau pradžioje, jis turi ir realistinę konkretybę pranonkstantį universalų turinį – modernaus mito apie modernybę prasmę. Tą prasmę galima nusakyti taip: modernybė vaizduojama kaip konfliktas tarp individo ir visuomenės, tarp kitoniškumo ir šabloniškumo; kaip siekiamybė, kurioje žmogus galėtų gyventi it žuvis sraunaus upelio vandenyje; parodoma ir tai, kas yra kliūtys modernybei rasti – tai nepakantumas kitoniškumui, mąstymo siaurumas, institucijų represyvumas ir kt. Šiuo požiūriu romanas gali būti įdomus kaip universali socialinė kritika, t. y. tiek demokratinės (kapitalistinės), tiek represyvos (socialistinės) visuomenės kritika.

Turint omenyje minėtą turinio problematiką, galima suprasti, kodėl šis autorius ir ši jo knyga į lietuvių kalbą imta versti palyginti vėlai, praėjus beveik trisdešimt metų nuo originalo išleidimo 1981-aisiais. Vėlyvojo socializmo me-

tais savomis išvalgomis apie individo laisvę ir visuomenės represyvumą šis romanas būtų buvęs ne kas kita, kaip nepatogus cenzūruotinas tekstas. Bet įdomesnis kitas faktas: kaip vertingą „Kaukiantį malūnininką“ šiandien atranda anglakalbiai skaitytojai – tik 2007 metais jis išverstas į anglų kalbą (beje, ne tiesiai iš suomių, o iš prancūzų kalbos). Dar įdomiau, kad būtent amerikiečių skaitytojai, toli nužengusios modernios demokratinės visuomenės atstovai, šiame romane randa sau svarbių prasmų – gal todėl šiais metais pagal „Kaukiantį malūnininką“ spektaklį pastatė Pitsbergo teatras „Quantum“ (rež. Peter Duschenes).

Kita vertus, negali sakyti, kad romano problematika labai autentiška ir naujoviška. Panašias individo ir visuomenės konflikto problemas jau kėlė Vakarų modernistai, pvz., absurdo romano meistrai Franzas Kafka, Jeanas-Paulis Sartre'as ir kt., su kuriais kartais gretinamas šis suomių rašytojas. Jo kūryba laikoma artima prancūzų ir vokiečių modernistinės literatūros tradicijai. Tad nekeista, kad jis populiarus ir vertinamas Prancūzijoje ir Vokietijoje. Sakoma, kad apskritai skandinavų literatūra ten, na, gal dar JAV, yra populiarė, ypač jaučiamas skandinaviško *mystery* žanro (gerai, kad šis romanas grynai toks nėra) bumas.

„Kaukiantis malūnininkas“ galima rasti paralelių ir su XIX amžiaus amerikiečių romantizmo klasikų Henry Davidu Thoreau bei jo „Voldenu, arba Gyvenimu miške“ (1854). Nors pastarojo prasmes Arto Paasilinna gerokai modifikuoja: jo malūnininko pasitraukimas į mišką nėra vien romantiška savosios nepriklausomybės deklaracija.

„Kaukiantis malūnininkas“, sakyčiau, veikia savitai paliečia dar antikoje iškeltą problemą – seną kaip pasaulis norą kitonišką žmogų atskirti nuo bendruomenės, nes savo kitoniškumu jis drumsčia ramybę – plg. Sokrato atvejį. Tik tiek, kad Arto Paasilinna savojo malūnininko likimą gretina ne su Sokrato, o su Jėzaus Kristaus. Romano pabaigoje iš paveiklo virš altoriaus prabylantis Nukryžiuotasis malūnininkas guodžia taip: „nėra tavo protas labiau pakrikęs nei kieno nors kito“ (p. 205), „kiekvienas iš mūsų turi nešti savą kryžių, Hutunenai...“ (p. 206), „mažos tavo bėdos, Hutunenai, palyginti su tuo, ką žmonės anuomet man padarė“ (p. 206). Kristus ne palengvina malūnininko kančią, o tik dar labiau ją apsunkina, kai jo paprašo, kad, susiruošęs sudėginti „kaimo“ bažnyčią (šiam veiksmui Kristus neprieštarauja), laužą uždegtų ne prie altoriaus, o bažnyčios prieangyje. Gunaras Hutunenas paklauso Kristaus. Uždegus laužą, dūmų debesys išvirsta laukan pro bažnyčios duris, tuoj liepsnas pastebi kaimiečiai, į įvykio vietą suskumba kaimo gaisrinė ir spėja užgesinti gaisrą. O Gunarą Hutunoną kaimiečiai apkaltina dar vienu „fokusu“ – mėginimu supašinti bažnyčią. Po šio „fokuso“ malūnininko medžioti pasiunčiamas pasienio pėstininkų būrys su armijos šunimis.

Prie šių šiurkštųjų romano vaizdų gerai dera šiurkštoka jo stilistika – be jokių dekoracijų ir poetinių pagražinimų. Veikia imituojanči paprastą, rupoką mito ar liaudies pasakos stilių. Taupiu ir glaustu žodžiu kuriamas trumpas, lėto tempo pasakojimas – gan racionalus, šiaurietiška šaltokas, tad gal kiek sunkokas skaityti. Tačiau romaną patrauklų daro rašytojo gebėjimas kurti vizualiai ryškų siužetą, žodžiais tapyti gyvus vaizdus. Lietuviškas vertimas gerai perteikia minėtus romano kalbinės raiškos aspektus.

Taigi skaitydamas „Kaukiantį malūnininką“ esi užkabinamas jame svarstomos kitoniškumo problemos. Esi užkabinamas to su humoru vaizduojamo dramatismo, kuris randasi iš žmogaus noro būti laisvam ir negalėjimo tokiam būti. Kita vertus, esi sukrečiamas niekšingo nežmogiškumo – to patogaus nenoro būti žmogumi – vaizdų. Iš šių dviejų gyvenimiškų pozicijų sandūros ir randasi modernybės konfliktas. Ar šis konfliktas gali būti pozityviai išspręstas? Autorius nėra optimistas ir neužliūliuoja skaitytojo lengvu teigiamu atsakymu. Jis tik siūlo kelti klausimus, kuriuos kelti būtina, kad pati modernybė netaptų paviršinė, nelaisva ir beprasmė, – kokią ją pamatęs dar 1975 metais šis suomių rašytojas metė žurnalistinę veiklą, kad atsidėtų literatūrinei kūrybai.

DALIA ZABIELAITĖ

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos projektas
„Metų vertinės knygos rinkimai“

Dar viena liūdna pasaka

Laimingai sau gyveno vyras su pačia ir turėjo dukrelę, kurią be galo mylėjo. Motina sunkiai susirgo ir mirė. Neilgai trukęs tėvas parvedė pamotę, ir jiedu susilaukė dar vienos dukros. Pamotė podukros nekentė, o saviškę visaip lepino. Kartą tėvai išvažiavo svečiuosna, išsivežė ir savo dukrelę lepūnėlę, o podukrą paliko namuose. Mergaitė dar visai nedidukė, oi, kaip bijo viena pasilikti. Kol šviesu, kad ir padejuodama, tvarkosi apie namus, viską apžiūri, apeina... Užėjus vakarui, sutemus kloja našlaitėlė sau patalėlį ir graudžiai verkia: „Dieve, Dievuli, palikai vieną be motinėls, kaip viena vienužėlė šią naktelę išgyvensiu, kaip ją, tamsiąją, pranaktavosiu?“ Ir išgirdo mergaitę keistą balsą: „Su manim, su manim...“ Dar labiau išsigando našlaitėlė, dar gailiau raudėjo: „Kur aš pasidėsiu vargo vargužėlė, viena našlaitėlė...“ Ir vėl: „Su manim, su manim...“ Ir tik pūkt iš viršaus nukrito krikščolinis karstas su žmogaus lavonu. Našlaitėlė pribėgo prie karsto, pasilenkė ir dar gailiau užraudojo: „Oi oi oi, kokio tavo nosytė nupuvus, / Kokios tavo akytės išvarvėję, / Kokios tavo ausytės nuleipę, / Kokie tavo pirščiukai išdžiūvę, / Kokie tavo plaukeliai iškritę, / Kokio tavo suknytė išblukus, / Kokios tavo kojytės sudžiūvę... / Oi oi oi... Gal ir mano motinėle, mano širdužėlė seniai supuvus, nejaugi ir mano motinėls tokia dalele...“

Nuskriausto, bejėgio priešintis žmogaus akistata su nenusakoma baisybe, žmogiška jo reakcija mane lyg kokią mažvaikę kiekvieną kartą jaudina ir susisieja su kadaise girdėta gyvenimiškiausia mažo žmogaus istorija... Prieš daug metų, etnologo Albino Rekašiaus pakviesta, dalyvavau etnografinėje ekspedicijoje šiauriniame Aukštaitijos pakraštyje. Vieną gražią dieną ekspedicininkai mane vieną vienužę „išmetė“ iš mašinėlės paplentėje ir nuvažiavo toliau. Eidama kur akys veda, priėjau ilgą kaip gyvenimas tipinę kolūkio gyvenvietę. Kaitrios vasaros saulės išdegintoje plynėje eilėmis lyg kareiviai lygiavosi standartiniai alytnamiai, baltavo silikatinų plytų mūriukai. Liauni neūžaugos medeliai kiemuose vienodi, reti atvežtiniai krūmai neteikė nė mažiausio pavėsio. Išėjusioje vienintelėje gatvėje nė garso, nė kokio gyvo padaro... Beveik bėgte išbėgau iš tos nykynės ir akys užkliuvo už tolumoje dūluojančio neįtikėtina žaliu senų medžių rėžio. Nujaučiau, kad tai turėtų būti tikra, nenumeliuruota upė. Neapsirikau – nedidelis, nuo kaitros gerokai sektelėjęs vanduo tingiai plūdo lyguma. Anapus upokšnio juodavo tikrų aukštaitiškų trobų guotas. Perbridau sėlų vandenį ir atsidūriau tarsi kitame pasaulyje. Senų sodybų kiemus nuo saulės dengė aukšti vaismedžiai, agrastų ir serbentų krūmuose slėpėsi vištos, sunkiai girgždėjo seno šulinio velenas. Prie jo ir sutikau dar pojaunį vyrą. Kaip įprasta ekspedicijoje, paklausiau, ar namuose nėra vyresnių žmonių, kurie man galėtų papasakoti apie Užgavėnių veikėjus, javų dvasias ir kitokias mitines būtybes. Kol kas nėra – pasakė. Palaukti susėdome ant plačių gryčios laiptų. Reikėjo kažką kalbėti: „Ar čia ir užaugote, ką veikiate?“ Panašiais klausimais vis kviečiau prisiminti vaikystę, vildamasi, kad stumiant laiką pavyks užrašyti vieną kitą sakinį ir į vadovo parengtą anketą. Įsikalbėjome... „Aš vokėčiokas Helmutas Falkas, gimiau prieš karą Rytprūsioje. Tėvų neprisimenu, tik išliko atmintyje tetos Gertrūdės pasakojimas, kad mamą ji mačiusi negyva tarp daugybės lavonų prie bendrojo kapo duobės...“ Išgirdau žiaurią ir liūdną – tarsi pasakos žmogaus – istoriją su vis dėlto viltinga (dar ne) pabaiga.

Mano ankstyvosios vaikystės prisiminimai šviesūs: didelis dviejų galų gyvenamasis namas, erdvūs tvartai su keturiomis daugiapienėmis žalmargėmis karvėmis, arkliais... Už viską labiau mylėjau arklius, iki šių dienų įstrigęs vaizdas, kaip jie, įkinkyti į kuliamažą, suka ir suka jos veleną, kaip pro senelio pirštus byra geltoni kaip gintaras rugiai, kaip senelė iš krosnies traukia duoną... Gerai atsimeinu, kaip džiaugdavausi seneliui kinkant arklius į vežėčias, kaip bėgdavau į trobą pasiimti į kelionę didžiųjų kailinių, kaip per apsnigtus laukus bėriai amžina ristele į Zirepimo miestelį vežė mūsų kaimo mokytoją... Prisimeinu ir pirmą nerimą – kalbas apie karo pabaigą, rusų artėjimą, šurpius grasinimus, nežinomą ir baimę senelių, tetos akyse. Nerimas augo, ir vieną šaltą rudens dieną, į vežėčias pasikinkę bėrius, prisikrovę maisto, pirmą kartą gyvenime palikom savo gražiuosius namus. Slėpėmės tankiame Kapornios (*Kaporn*) raiste. Rudeninis vėjas medžių viršūnėse, išbaidytų paukščių klyksmai, guolis šiene į mano vaikišką

galvelę išpaudė pirmuosius nelemto likimo ženklus. Vaiko miegas gilus, bet kartą prižadino gailus paliktų karvių mūkimas ar tik senelių dejonė dėl paliktų alkstančių gyvulių... Senelis neiškentęs nuslinko į namus pašerti, pamelžti karvių, o aš užsiglaudęs už storakamienio medžio nerimastingai jo laukiau. Iki tol laikas niekada taip lėtai nebuvo slinkęs... Senelis grįžo su puodyne šilto pieno, duonos abišale. Tai ir buvo paskutinė džiugi šeimos valandėlė tėviškėje. Paskiau mus stumdė tai vieni, tai kiti. Nesupratau nei kur, nei dėl ko. Iš pradžių dar buvo seneliai, teta Gertrūdė, arkliai, savi daiktai, bent kiek naminio maisto... Greitai rusų kareivis su ilga miline ir šautuvu, kuris, man, vaikui, atrodė, nuo mažiausio, nors gal ir netyčinio, judesio iššaus, išsikinkė mūsų gražųjį, su balta žvaigžde kaktose arklį. Verkiau tyliai, kad negirdėtų rusai, kad negraudinčiau senelio... Senelį dar turėjau, galėjau paimti jį už rankos nuovargiui merkiant akis, o užsimerkti bijojau – atsimersiu, o jo nebus... Gaudėme kiekvieną gandą: tai šen,

Helmutas Falkas sėdi viduryje, su bandonija. Apie 1960

tai ten pasimetė, atsiskyrė, dingio... Atėmė ir antrąjį mūsų arklį. Pažliugusiu keliu vis ėjom ir ėjom sustatyti kolona po keturis, rusai negirdėta kalba vis ragino, atvarinėjo vis daugiau žmonių, atseit stumia toliau nuo fronto. Prisimeinu, pavakarę priėjom ilgą pastatą – baraką, nors už viską labiau norėjosi namų. Rusai leido sustoti, kiek supratau, siūlė užteiti į baraką, žadėjo karštos arbatos, kavos... Niekas nesigundė, tada kareiviai atrinko jaunas moteris bei merginas ir tempte nusitempė į tuos pakelės namus... Vėliau priėjom didelę raudonų plytų fermą su žviegiančiais, mūkiančiais, blyuančiais likimo valiai paliktais gyvuliais. Kitoje pusėje stovėjo mažutė apleista trobelė, joje nakčiai prisiglaudėme ir mes. Pro tos gryčiotės langelį mačiau, kaip kareiviai iš pravažiuojančios vokiečių šeimos norėjo atimti arklį, kaip šeimnininkas, įsikibęs į pakinktus, niekaip jo nepaleido. Nuo pirmojo šūvio krito arklys, nuo antrojo – vadeliotojas. Rodos, tada nušovė ir mano vaikystę.

Ryte senelė ir teta pamelžė apleistosios fermos karves, atsigėrėme pieno ir vėl patraukėme į nežinią. Vėl naktis, pakelės troba. Dar lauke išgirdome siaubingą dejonę. Medinėje lovoje gulėjo moteris, kuriai pūlinga gangrena iki šakumo buvo išgraužusi koją, juodos didelės musės, lipte aplipusios žaidas, vaizdą darė nepakeliamą. Nuleidę galvas išėjome, iš paskutiniųjų nuo beviltiško klyksmo slinkome toliau... Atklampojome prie sodybos, apšodintos tankiomis eglėmis. Vyras ten susikūrė laužą ir dideliame katile virė pašarinių runkelių bužą – beprotiškai norėjosi valgyti. Taip ir neparagavęs juodosios runkelinės toje sodyboje numirė mano senelis. Iš pašiūrėje rastų lentų teta su senele sukėlė dėžę, ir pakasėme jį sodo pakraštyje prie eglų... Neprisimeinu, kaip, kokiais keliais grįžome į Kapornią – gimtuosius namus. Jų neradome. Apgriautoje, beskliautėje troboje rusai buvo įrengę arklų pirtį. Apsigyvenome gretimose troboje. Greitai mirė senelė, po kelių dienų užgeso ir teta Gertrūdė... Bent paguoda, kad jos atgulė savose kapinėse.

Aptilus tankų, pabūklų, lėktuvų gaudesiu, atslinko baisioji bado šmėkla. Kaip išbadėję šunys mes, vaikai,

valkiojomės po apylinkes ir viską, kas pasitaikė, griebėme ištinusiomis nuo bado rankomis ir kišome į išpūstus pilvus. Pavasarį tiko balandos, žliūgės, piktžolių šaknys... Dilgėlės buvo skanumynas. Prasižioji gerai, kad lūpų neprisiliestum jų aštriais lapeliais, ir kramtai, kramtai... Mus, vaikigalius, ir šunis penėjo kojos. Kartą pastebėjome, kad už mus greitesni benamiai šunys energingai, net burgzdami rausia žemę. Su pagaliais nuvaikę konkurentus, rankomis, lazdomis, blešinėmis iš paskutiniųjų puolėme kasti. Koks buvo nenusakomas jausmas, kai pasimatė nuo puvi-mo pajuodusi, kirmėlėmis aplipusi arklio dvėseliena... Dar turėjom jėgų ir proto pašvinkusią mėšą nuplauti antifrizu, į keptuvę pripilti solidolo ir troškinti... Ką ten troškinti – mėšą suvalgėme pusžalę. Su arkliona virėm ir dilgėlių sriubą... Tai buvo įsimintiniausia mano gyvenimo puota. Po dienos kitos, vėl apduję nuo bado, slankiojom po apylinkes galvodami, kaip išgyventi. Jau nebuvo likę valkautujančių šunų, kačių...

Netoli Kapornios buvo nedidelis bažnytkaimis. Žinojau, kad rusai ten, iš lentų ir brezento pasistatę pašiūres, sandėliuoja ir sūdo silkes. Galva nors ir maža, bet sugalvojavau, kad būtų galima tų silkių pasivogti. Radau seną, prakiurusią valtį, susiieškojau kartį ir jūros pakraščiu ne vieną kilometrą stūmiausi iki pašiūrių. Pamatų jos neturėjo, todėl prasiškasiau rankomis smėlį, pakėliau brezentą ir įlindęs prisidėjau puskiбірį silkių. Ir dabar, rodos, jaučiu tą baimę ir nuovargį – viską reikėjo suspėti padaryti iki aušros. Paryčiui pasiekiau savo kaimą, iš paskutiniųjų į savo ištuštėjusį būstą tempdamas laimikį. Puski-lometris, bet, atrodė, namų neprieisiu... Beveik priėjau ir prieš save pamačiau moterį. Sublizgėjo jos akys, bado suluošinta ranka sugniaužė lazda, tada supratau – man galas. Krūvinai uždirbtos silkės liko ant kelio, o aš nežinau kokių jėgų įgijęs spėjau pabėgti.

Padėtis vis blogėjo, nors sulaukėme vasaros, pievose augo rūgštytės, kitos sultingos žolės, miške dygo grybai, noko uogos, bet toliau nuo namų nėjome. Ne tik kad neturėjome jėgų, bet vis dažniau girdėjome, kad dingsta vaikai... Žmonės valgė žmones.

Badas nepaleido iš gnaužtų, ir mes, berniūkščiai, nuslinkdavom iki Kenigsbergo kareivinių šiukšlynų. Jei rusų atmatų duobėje pasitaikydavo išsikapstyti bulvių lupe-nų, silkių ašakų, žuvų atliekų, kartais ir išdarinėtų vištų vidurių, viralas išeidavo karališkas. Bet didžiausia pramoga ir alkanų skrandžių išbandymas buvo turgus. Ir dabar prisimeinu keturkampius duonos kepalus, jų salsvą kvapą. Jie kainavo 10 červoncu, bet tai mums buvo nepasiekiamybė... Nuslinkdavom ir prie dešrų. Prisimeinu, kartą rusų kariškis pirkto dešrą ir prašė, kad ją perpjautų... Mūsų akyse peilio gelažtė užkliuvo ir pirkėjas savo rankomis iš dešros ištraukė patį tikriausią žmogaus nagą... Iškvietė miliciją, prekeivį areštavo. Tada subombarduotų daugiaaukščių namų rūsyje ir atrado dešrų fabrikėlį ir krūvą žmonių kaulų. Oi oi, koks baisus žvėris badas! Savo akimis mačiau, kaip šlubis vyras su pašukiniu maišu pažastyje ir lazda rankoje, visai kaip toje pasakoje, su duona monijo gal penkerių šešerių metų mergaitę. Atlaužia trupinėlį duonos, numeta. Mergaitę pasilenkia, paima žemėtą trupinį, skubiai kemša į burną... Šlubis paeina, at-laužia duonos trupinį, meta, mergelė vėl lenkiasi... Nusiviliojo iki kapinių. Daugiau tos mergelės nemačiau. Bado, baimės, vienatvės neatpasakosi...

Pradėjo sklisti kalbos, kad kažkur yra tokia žemė Lietuva, kad ten galima gauti duonos. Prasiđėjo pasiduoneliavimo epopėja. Pokario metais keleiviniai traukiniai važinėjo retai, o ir apie pinigus bilietui galėjom tik pasvajoti. Beliko prekiniai ešelonai. Patekti į juos buvo beveik neįmanoma – rusai saugo, gaudo visus, kurie tik priartėdavo prie vagonų... Ir vis tiek priartėdavo. Bandžiau važiuoti ant laiptukų, buvau kaip šuo geležinkelininko nutrenktas ir dar lazda apkultas... Vėl laukiau sutemos, vėl bandžiau laimę... Anksčiau vagonai būdavo su kopėtėlėmis ir kaminėliais. Pavyko prasmukti pro piktus sargus, užsiropščiau ant vagono, abiem rankomis įsitvėriau kamino ir pajudėjo-

me... Apsikabinęs kamina, vien su palaikiais marškinėliais ir trumpomis kelnaitėmis, pasiekiau Kauną. Tą vėjo žvarbumą, neapsakomą šaltį, rodos, ir dabar jaučiu. Viskas atsipirko, kai ištiestoje rankoje atsидūrė duonos riekė, virta bulvė... Pasiduoneliavęs, vėl apsikabinęs vagono kamina, grįžau į Kenigsbergą. Niekas ten manęs nelaukė. Po kelių dienų sutemus vėl slankiojau pagelžkele, tykojau prasmukti prie vagonų. Prasmukau, bet šį kartą važiauvau ne ant stogo, o apačioje, po vagonu. Tarp bako ir vagono būdavo nedidelė tuštuma, tai ten ir lindau. Važiavau gulom, nebuvo galimybės nei pasisukti, nei apsisverti... Visą kelią din din din... Atrodė, neatlaikys nei ausys, nei galva. Atlaiškė. Bado, kaip ir baimės, ilgos kojos. Iš pradžių elgetavau Kaune, ten sutikau Šulcą. Šulcas – paauglys vokiektukas. Išsiaiškinome, kad jis pažinojo ir mano šeimą. Pasijutau drąsiau, pradėjome drauge traukiniais važinėti po Lietuvą. Duoneliavome kaimuose. Visai buvo – vieni atiduodavo ir paskutinį duonos grauzlį, kai kurie būtų davę, jei būtų galėję, kiti ir šunimis užpjudydavo...

Kartą važiuojame su Šulcu ant prekinio vagono laiptelių. Pajutau rankoje nežmonišką skausmą – gruzdėjo mano palaikio švarkelio rankovė. Važiuojant vėjas vis labiau įkūrė ugnį, audeklas jau ne ruseno, o degė. Nežinau, kokia Apvaizda padėjo, bet tik viena ranka laikydama sūgebėjau nusimesti degantį drabužį...

Išlipome mažame miestelyje. Buvo ankstyvas ruduo. Ūkininkai naujai valdžiai iš aplinkinių kaimų vežė javų prievolę. Stovim su Šulcu prie sandėlio, kepures kukliai laikome rankoje, kalbos nesuprantame, tik akimis blizgname, laukiame stebuklo – gal kas pakvies, gal kas išsodins į vežimą ir parsiveš į namus? Šulcas – jau paaugęs, sveikiau atrodantis – patraukė vieno ūkininko akį. Apžiūrėjo, apmetė, kaip anas praverstų ūkyje, pasikrapštė pakaušį ir ranka parodė sėstis į jo koras. Šulcas tik šast ir jau sėdi galuvežimį ant šiaudų. Iš beviltiškumo netekau amo. Kepurę rankoje tik spaudžiu, tik spaudžiu, akyse tvenkiasi ašaros, o vežimas su Šulcu iš lėto leidžiasi nuo kalvelės ir vis tolsta, tolsta... Atsimenate pasaką apie našlaitę ir žinote, kad vidurnaktį stiklinis grabas nušvito, sušvytravo ir vietoj sudžiūvusio lavono auksas tik blizga, tik mainosi... Neatlaikė širdis. Pasispyriau ir aida paskui koras. Pasivijau, išsiropščiau, prisiglaudžiau prie Šulco... Ūkininkas tik kepurės kazirką pasitaisė, pypkės dūmą giliau įtraukė ir: „No, šyvi, namo, no...“ Grįžom jau sutemus. Šeiminkė be žodžių padėjo ant stalo geltono kaip auksas sviesto spotką, papjaustė duonos, skilandžio, į molinį dubenį suvertė ką tik nuo ugnies nukeltas bulves. O tai bolius! Neleido išsismarkauti. Susimirkę su vyru šeiminkė stalą nukraustė: „Davoliai, daugiau nemožna, numirstat po tokio bodo...“

Išaušo laiminga diena. Mūsų geradarį senutė mama prie didelės krosnies kepė kvietinius blynus. Gerai atsimeinu, kad juos dažėme į taukais praskiestą bulvinę košę... Tą dieną dar gavom sriubos, rūkytų lašinių, išvirtų batviniuose... Vaiko vienatvės jausmas nenusakomai skausmingas, todėl pirmosios dienos lietuvių ūkininko namuose giliai įsirėžė į atmintį kaip sotesnio, viltingesnio gyvenimo pradžia. Atsimenu, kaip mus priglaudęs lietuvis vedė mane palaukės takeliu pas savo gimines. Vakarėjo, danguje už alksnyno leidosi raudona saulė, kažkur tolumoje už kuliavimo... Pakrūmeje vyras kurstė ugnį, dideliame katile burbuliavo tiršta ruginė putra – virė naminukė. Buvau pristatytas ugnį prižiūrėti, žiūrėti, kada plonytė skysčio rynelė pripildys butelį iki kaklo, tada jį tuoj pat pakeisti kitu ir dar kitu... Darbas smagus, vikriai sukasi ir net nepastebėjau, kad dar vienas vyras atėjo pagirdyti arklį... Tai buvo Poviliukas, būsimasis mano globėjas. „Nori pajodinat?“ Kur nenorėsi! Poviliukas mokėjo šiek tiek ir vokiškai. Bاندžiau paaiškinti pragariškus savo trumpo gyvenimo vingius. Ar pasakojimas jį sujaudino, ar jie jau buvo susitarę su anuoju ūkininku, bet parjojom į Poviliuko namus. Poviliukas gyveno su motina ir dviem nuo vaikystės ligotomis seserimis: viena gerokai šlubavo, kita buvo su kuprele. Poviliuko namai tapo ir mano namais.

Ganiau Poviliuko karves. Labai rūpėjo arkliai, ir po dvejų piemenavimo metų išprašiau į artojus. Koks ten iš manęs artojas! Už kupstą mažesnis, už žolę tylesnis, nieko nemačiau, tik arklio pasturgalį, bet ariau. Povilas turėjo tris arklus. Būdavo, keliamės dar nepraušus ir ariam atarginį arklį palikę ganytis, kad vėliau galėtume pakeisti nusiarusius. Poviliukas turėjo 20 hektarų žemės, tai arimas užsitęsavo, nuvargdavau mirtinai. Jei geram artojui akmuo pasitaikydavo, tai perkeldavo plūgą ir toliau ardavo.

Aš kai užkliūdavau, sveikatos bent pajudinti plūgą nebūdavo – sukdavau arklį atgal ir ardavau iš naujo. Rūpėjo ir greičiau išmokti skaityti. Poviliukas tuoj parūpino man vadovėlį. Prie plūgo pritaisė nuožulnią lentutę. Atverstą vadovėlį pasidėdavau ant šios lentutės ir ardavau. Viena akis plūgą prižiūri, kita raides gano. Beardamas išmokau ir skaityti, ir gerai kalbėti lietuviškai.

Į mokyklą manęs neleido. Nežinau kodėl. Gal bijojo dėl mano likimo? Pasirodžius pirmiesiems elgetaujantiems vokiektukams, buvo platinami atsišaukimai, įspėjantys gyventojus, kad už prieglobsčio jiems suteikimą bus baudžiami. Iki penktojo dešimtmečio pabaigos pabėgėliai neturėjo nė mažiausios teisės gyventi Lietuvoje. O mokyti labai norėjosi. Kaimo mokytojas pro mūsų kiemą traukdavo į girią grybauti, uogauti. Aš jo lūkuriuodavau, tyčia pastodavau kelią, visai bandydavau atkreipti dėmesį, kad tik užkalbintų, pakviestų į mokyklą. Nepakvietė.

Mylėjau savo naują šeimą, o ypač linksmuolį dainininką Poviliuką. Jo auksinė širdis, dainos traukė žmones į mūsų sodybą kaip bites prie medaus. Pavasarį kaimynai rinkdavosi į gegužines pamaldas, šventinius pasibuvimus, pasidainavimus... Jaučiausi saugus, bet kartą... Buvo vėlyvas ir šaltas ruduo. Senoji jau miegojo ant krosnies. Ir aš įsitaisiau jai už nugaros. Poviliukas dar kažką krapštė prie stalo. Į duris pasibeldė. Įėjo du ginkluoti vyrai. „Girdajom, turit vokėčiokų?“ Senoji atbula ranka prisitraukė mane dar arčiau savęs, kailinių skvernu užmetė mano galvą... Girdėjau, kaip dreba Poviliuko balsas: „Nėsiginsiu, buvo užajis. Įdajau į tarbų duonos ir išajo...“ Užėivis nusispjovė: „Toli nanuais, no kulpkos į koptų napabags.“ Dar paprašė lašinių ir duonos.

Visą žiemą miegojau tvarte su arkliais. Povilas arklų žlabus sujungė, o už jų šiaudų paklojo, patalus pametė, ant jų vėl šiaudai... Vakare Poviliukas atvesdavo mane į tvartą, užkišdavo už žlabų, šienų ar šiaudais apversdavo ir palikdavo. Bijojau, bet ne tiek dėl savęs – kad ryte galiu nerasti savo naujos šeimos. Labai man jos reikėjo. Seserys kartais ant manęs paniurnėdavo, žabu pagrasindavo, bet Poviliukas buvo didžiausias mano užtarėjas. Būdamas muzikalus, tuoj man armoniką įtaisė. Laikams aprimus, sėdžiu ant gonkelių ir groju, groju, ką tik mano galva neša. Pramokau groti armoniką, labai užsigėdžiau bandonijos. Gavau ir bandoniją. Pamiškėje, vienkiemyje, gyveno garsus bandonininkas Vitalius. Kai tik šeštadienio vakaras, tai jis kad užgros! Visas kaimas skamba. Bėgu savo bandonijos. Pasidedu kaladė prie klėties, atsisėdu ir gaudau Vitaliaus bandonijos melodiją... Išmokau. O muzikanto gyvenimas linksmas – prasidėjo kvietimai į vakaruškas, vestuves... Talkose teko groti. Jei talka, tai ir patalkiai, vaišės.

Prisimenu, dar vaikogaly buvau – nugirdau, kaip Poviliukas dejuoja, kad rytoj kūrė talka, o pjaunamo kiaučiau nėra... Tada kaip tik mūsų tvarte kolūkis telyčias laikė. Poviliukas sakė: atpirkčiau nurašytą telyčią iš kolūkio patalkiams, bet kas ją papjaus? O man jau rūpi padėti Poviliukui, nors tu ką. Žinojau, kad pats jis ne tik telyčios, bet ir vištos nėra papjovęs, labai gailus viskam, kas gyva, buvo. Kad Poviliukui reikia pjauti, tai aš ir papjausiu. Kad

jau pjauti, tai pjauti. Niekam nesakęs išsivedžiau tą telyčią į kiemą, trumpai pririšau prie stulpo, kur arklus rišo. Nuo dalgės kotą nuėmiau (telyčia jau paaugusi), užpakalines ir priekines kojas supančiojau, trumpai pririšau galvą prie stulpo ir dalgiu tik šmykšt per kaklą iš apačios. Papjoviau. Povilas parėjo. Sakau: „Poviliuk, tai ar telyčių pjausma dėl kūlas?“ – „Pjausma, voikėliuk, ale kas gi papjaus? Brans kiaulių gal ir uždurt, bet telyčių – nēprisprošysma...“ Sakau: einam, parodysiu. „Vēšpotė švintas! Nu, voikėl, voikėl, kaip tu šitaip? Vienas taigi! Ir dor supunčiot, aš būčiau taip nēgolajis. Nu, prēkinas prēkinas, bat kap užpokolinas! Ar nēsispordžiojo?“ Ilgai kraipė galvą ir stebėjosi Poviliukas vaiko drąsa. Rankos ilgai drebėjo, bet kad išsukau Poviliuką iš bėdos, tai atpirko visus skrupulus.

Vieną dieną Poviliuko sesuo Ona iš miestelio parnešė žinią, kad išėjęs rusų valdžios įsakymas visiems pabėgėliams rinktis į Panevėžį ir kad ruošiamasi juos deportuoti į Vokietiją. Šulcas (dabar jį visi vadino Albertu) ilgai nesvarstęs ruošėsi kelionei. Ir aš pasidaviau. Poviliukas sakė: „Gal nevažiuok, vaikeliuk.“ Šulcas į savo pusę traukė – važiuojam namo. Važiuosiu. Marijona, užlipusi ant gryčios, atrėžė lašinių, nukabino gražiausią dešros ringę, iš kameros atnešė duonos... Ona, ant zingerio palinkusi, terbelę mano paviržiui siuvo. Gryčioj tylu kaip per pakasytas, tik Onytės ašaros kapt kapt kapt ant zingerio... Marijona dėliojo paviržį į terbelę, o ašaros tylom šlumšt pašlumšt ant drobės... Matau, kad ir Poviliukas rankove ašarą braukia. Ė tuoj kad pradės visi raudot... „Nevažiuk, voikėliuk, mas tavi užauklėsma, nevažiuok...“ Nevažiauvau. Poviliukas Šulcu į medinį lagaminėlį įdėjo pieštuką, popieriaus, voką: „Nėužmiršk, voikėliuk, porošyk, kai nuvožiosi...“ Šulcas vienas išėjo per laukus į miestelį. Stovėjau prie pirties kampo, žiūrėjau, kaip jis iš lėto leidžiasi nuokalne, kaip vis tolsta ir tolsta... Neverkiau, bet krūtine maudė.

Šulcas taip niekada ir neparašė nei tiems ūkininkams, kurie jį buvo priglaudę, nei Poviliukui, nei man. Mes dažnai su Poviliuku apie jį pagalvodavom: „Mož gyvo nabar, bėsas žino, kur ruskiai tos voikus nutorobonijo?“

Nesigailiu, kad pasilikau. Žmonės aplinkui geri, visi mane myli, gerbia. Kaimo jaunimas smagus, draugiškas, o aš dar muzikantas – mergiotas tik sukas, tik viešnagan kviečia... Nusiziūrėjau kaimynystaj vienu mergiotį, ai tai graži, ai tai linksma, iš darbo, kad ir toliau, bet grįžinėju pro jos namus...

Gerai žinote ir pasakos pabaigą... Ir iškėlė didžiausias vestuves, ir apkrovė stalus kepta mėsa, dešromis, pyragais, ragaišiais ir kitais gardumynais, pristatė alaus, midaus statinių... Ir aš ten buvau, alų midų gėriau, per smakrą varvėjo, burnoj neturėjau.

NIJOLĖ MARCINKEVIČIENĖ

Švietimo ir mokslo ministerija kviečia teikti kūrinus Vaikų literatūros premijai gauti

Švietimo ir mokslo ministerija kviečia iki gruodžio 31 d. teikti vaikų literatūros kūrinius, projektus, kritikos darbus Vaikų literatūros premijai gauti.

Premija skiriama rašytojams už vaikų literatūros kūrinius. Taip pat kultūros, švietimo darbuotojams už reikšmingiausius darbus populiarinant vaikų literatūrą ir skaitymą, ugdat estetines kultūros, bendražmogiškąsias ir pilietines vertybes, skleidžiant naujas, originalias kūrybos iniciatyvas.

Premiją sudaro 2 dalys: už lietuvių vaikų literatūros kūrinius ir už nuopelnus populiarinant literatūrą bei skaitymą.

Premijos tikslas – skatinti Lietuvos rašytojus kurti vaikams skirtas knygas, įvertinti švietimo, visuomeninių ar privačių įstaigų bei asmenų indėlį populiarinant vaikų literatūrą ir knygų skaitymą.

Premijos dydis – 100 MGL: iš jų 60 MGL už nuopelnus vaikų literatūros srityje (už literatūros kūrinių / kūrinių) ir 40 MGL už nuopelnus vaikų literatūros ir skaitymo populiarinimo srityje (už projektus, literatūrinės-kūrybinės akcijas, literatūros kritikos darbus ir kt.). Kartu su premija įteikiamas diplomats.

Kandidatūras premijai gauti turi teisę siūlyti asociacijos, švietimo įstaigos, švietimo įstaigų steigėjai, kiti juridiniai asmenys.

Kandidatai turi pateikti pastarųjų trejų metų kūrybinės veiklos aprašą, nominuojamų darbų pavyzdžius, kitą iliustruojamąją medžiagą.

Premijos skyrimo nuostatus galima rasti ministerijos interneto svetainėje <http://www.smm.lt/konkursai/kiti.htm#lp>. Daugiau informacijos: Elona Bagdanavičienė, tel. (8-5) 219 12 13.

Vaikų literatūros premiją 2004 m. įsteigė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Premija teikiama kiekvienų metų balandžio 2 d. – Tarptautinę vaikų knygos dieną.

Vakarų Pekinas

Arklys arklys, tigras tigras

2010 10 11

Visą naktį siaubingai lijo. Liūtis pasekmės: balos, į kurias žiūrėti norisi vilktis maudymosi kostiumėlių arba kurti garlaivio variklį – marios, o ne balos! Visgi šiuose telkiniuose plaukioti nepatarčiau, nes visi šie Pekino vandenys yra rūgščios dangaus ašaros, išverktas alinantis smogo sluoksnis. Asmeninę Nobelio taikos premiją įteikčiau būtent lietui, nes jis atnešė taiką (bent jau laikinai) plaučiams. Iki liūtis mano alveolės kariavo su klampiu, purvinu deguonimi.

Turiu elektroninę kortelę, kurią nuskenavusios mokyklos valgyklos šeimininkutės įdėda to, į ką pirštu bedi. Šiandien vakare, pavyzdžiui, į nieką nebedžiau, nes pirštai nenorėjo palikti kumščio padėties.

Atrodo, puiku: pilni puodai troškintų baklažanų, bambukų, šparagų, makaronų, koldūnų, grybų, bet viskas su kiaulės mėsa sumaišyta. Bendraklasis olandas irgi dūsauja dėl mėsos pertekliaus, nes ji trikdė askežę: Hali negeria, nerūko, sportuoja, keliai 4 val. ryto (!) ir iki pamokų pradžios (8.30 val.) visus lapus prirašo hieroglifų.

Kai baigsiu šį sakinį, Pekino kinai jau bus sumalę dešimt tūkstančių kiaulių, o Hali išmokęs vienuolika naujų *hànzi*. Kai pradėsiu kitą sakinį – bus malami kiti tūkstančiai paršų ir raitomas kitas hieroglifų tuzinas. Nesiskundžiu, tikrai gera valgykla, veikia visą dieną (ir apie Hali nieko blogo negaliu pasakyti – visai įdomus vyrutis, pasikalbam, susidraugavom, badmintono raketes man vis paskolina), šeimininkės, būna, net krevečių su lukštais priverda, sojų pupelių ūglių pripjausto, žuvis priruošia (mano favoritai), bet, deja, ne šios gėrybės, o kiauliena yra jų numylėtinė.

Spalio 8-ąją skelbiu didžia švente. Tą dieną sugebėjau prisijungti prie „Facebook“. Dabar turiu ir „YouTube“, prieinu prie internetinių dienoraščių ir kitų uždraustųjų puslapių – atsiblokavau atlikusi keletą fokusų, pasinaudojau alžyriečių patarimais. Kita vertus, tai nėra labai svarbu, už socialinius tinklalapius man kur kas labiau patinka realus gyvenimas, o ypač katės.

Vos prisijungusi prie „Facebook“ sulaukiau skambučio iš Lietuvos: atsirado mėnesį kažki kur buvęs mano Rainius. Katinas atėjo į „Abato menę“ (tokia vietelė Kaune), kur tą vakarą grojo G.! Į koncertą atėjo daug visokių žmonių, net J. Meko sūnus buvo – visiems koncerto klausytojams buvo papasakota stebuklinga Rainiaus, kuris tupėjo po kėdėmis ir kramtydamas kepeninę dešrą viską stebėjo iš padilbų, istorija, visas Kaunas tą vakarą kraipė galvas. Aš tai iki dabar kraipau.

Šiandien po pamokų su Pavlina pasiėmėme žemėlapij ir išėjom ieškoti baseino. Nenoriu nusileisti kinams ir siekiu bent kiek prilįgti olandui: pradėjau keltis 7 val., sapnus nuplaunu lediniu dušu, lankau taiči, neinu į barus, mokausi, graužiu imbierus, prieš miegą skaitau apie Lao Zi arba verčiu Sylvios Plath novelę. Pamaniau, kad baseinas papildytų mano pirmūnišką dienotvarkę.

Šiaip ne taip suradusios tą sporto mokyklą, net pro vartus nebuvom įleistos. Sargybinis pasakė, kad baseinas tik kinams – ne užsieniečiams. „Diskriminacija, rasizmas, žmogaus teisių pažeidimas!“ – buvau bepradedanti burbėti, bet paskui viską supratau: tokiu būdu kinai nubaudė už „Facebook“. Palyginti su kepenų išpjovimu arba cype, tai – vieni niekai. Pavlina už savo čekiškus *blogus* ir laiškus irgi turėtų kalėjime karmyti, bet, matyt, su mumis bus dorojamasi lėtai ir subtiliai (dabar įsivaizduoju lėčėtai lėčėtai malamą mėsą). Eidamos atgal kūrėm fantasmagoriškiausius mūsų galimo suėmimo scenarijus. *Tfu tfu* per kairį petį!

Kai kinai nori pasakyti „šiaip sau“, „lyg ir nieko, bet nelabai“ (angl. *so so*), sako *mamahuhu*. Šio žodžio rašytinė

versija sudaryta iš „arklį“ ir „arklį“ reiškiančių hieroglifų bei „tigrą“ ir „tigrą“ ženklų. Taigi, draugai iš Lietuvos rašo, kad dabar gimtinėje orai yra *arklys arklys, tigras tigras*.

Reprezentatyvioji striukė ir antelės

2010 10 20

Draugai iš Lietuvos man rašo vien slogius laiškus. Tiesą sakant, niekas man nieko nerašo, nes visi gaunami laišukai baigiasi vos prasidėję: „Man labai blogai, parašysiu kitą kartą, nenoriu dabar nieko pasakoti. Gavau tavo nuotraukas – gražios, gerai tau ten...“

Taip, man čia gerai. Esu užgrūdinta lietuviškų darganų, todėl drėgmė ir 8 laipsniai šilumos Pekine man yra puiki priežastis jaukiai melancholijai arba svajingiems pasivaikščiojimams po Beihai parką. Bendraklasiai afrikiečiai kalena savo akinamai baltais dantimis ir dėvi penkis megztinius. Sakė nesuvokią, kad iki pavasario bus šalta, o kartais (dažnai) – netgi nesaulėta. Aš jiems sakau: oras dabar yra labai geras.

Jaučiu, kaip savo menamu juodu smiliumi jie man sukioja palei smilkinį. Mano eskimišką smilkinį, nes Lietuva, ko gero, yra kažkur palei poliarinį ratą.

Eidama iki kriauklės, esančios koridoriaus gale, plauti rankų, šimtą kartų burbteliu „how are you“, mat mano aukšto gyventojos yra amerikietiško etiketo šalininkės. Ir šiaip normalios linksmos panelės: giria viena kitos rūbus, dainuoja Aguileros gabalus, būriu eina į naktinius klubus, prieš tai viena kitai akis padažiusios, gaminasi valgyti, būriais rūko. Kad jau ne kompanijos žmogus esu, tai nors mandagi stengiuosi būti. Tačiau su kinais tingiu kalbėtis. Jie nesuvokia, kad kalbos mokausi tik antrą mėnesį. Mano, kad aš kaip ta vokietaitė sinologijos docentė Stefani galiu palaikyti pokalbį jų gimtąja bet kuria tema. Kalbinimas vyksta pietų metu, valgykloje, o aš buvau auklėta, kad jeigu valgai, tai reikia valgyti, gerai kramtyti, o ne kalbėtis. Be to, kiek galima atsakinėti, iš kur aš, ar man patinka čia, ką jau mačiau Pekine, su kuo dalinuosi kambariu. Galiausiai dialogo pabaigoje (t. y. monologo, mat aš tuo metu nekaltu, nes kramtau – atsakinėju vartydama akis) gaunu desertą: *dobryj den'!*

Dobryj den', družja, išgerkime po *stopariką vodkos*.

Kodėl, kai kalba pasisuka apie šaltį ir stipriuosius alkoholinius gėrimus, visų akys nukrypsta į mane? Ar aš jums panaši į ledo karalienę? Ką, mano nosis mėlyna ir kiek papuvusi?

Mokytoja pasivėdėjusi į šalį paslaptinai mirkteli: „Prieš ketverius metus buvau Rusijoje. Labai gražios ten pas jus moterys“, – ir pirštais parodo sprindį – tokius batus

ten tos gražiosios avi. Suprask – visada pasitempusios. Tada pagiria mano striukę, klausia, ar Kinijoje pirka. Ne, sakau, Lietuvoje. Sulaukiu dvigubo *liukso* ženkle. Logiška: Rusijoje moterys labai gražios ir mėgsta puoštis. Kadangi esu iš ten – gražinimasis man nesvetimas. Todėl ir mano striukė tokia graži.

Nėra ko pykti: kodėl visi žmonės turi domėtis geografija, istorija arba būti nors kartą gyvenime atsivertę pasaulio atlasą? Galų gale, viskas yra nesvarbu. Visas šis tekstas liudija mane esant egocentrišką: baisiai mat jau susireikšminusi panelė, įsižeidinėja (tikrai nuoširdžiai suirztu) dėl tautybės, baisi lietuvininkė mat.

Nesu lietuvininkė. Nei himną plaudama indus giedu, nei kunigaikščių portretais sienas kabinėju, nei Vasario 16-osios transliacijas iš Vilniaus žiūriu. Atvirkščiai – būdama Lietuvoje negailėdavau blogų žodžių gimtinei. Tačiau būnant čia, Kinijoje, norisi visiems pasakoti apie *savo* Baltiją, milžinų piliakalnius, miškus, ežerus, rūteles žaliąsias. Bet nepasakaju. Ne todėl, kad nežinočiau, kaip angliškai arba kiniškai yra „rūta“. Niekam neįdomu ta Baltija, kurios bangų spalva, remiantis turistinės estetikos šablonu, nėra viliojanti – nei smaragdinė ji, nei žydra. Bendraklasiai afrikiečiai turi savo raudonąsias jūras, Sacharą su gražiausiais saulėlydžiais pasaulyje (taip sako alžyrietis), krioklius, plėšrius žvėris, olandas – visą flamandiškąjį paveldą su malūnų ir dvaračių ūkiais, Amsterdamo stiliniais kvartalais ir gosliausių žibintų užkaboriais. Gal tada nesiginti, sakyti, kad esu rusė? Tada nors išpūdyčiau savo tariamos šalies plotu. A, tiesa, dar mano striukė daro išpūdį.

Tautybė, sakyčiau, yra reliatyvi sąvoka. Tapatybė egzistuoja anapus šios istoriniams pokyčiams jautrios kategorijos. Atsidūrus kultūriškai įvairioje aplinkoje, tampama *Nepažįstamuju*. Aplinkiniai, norėdami tave identifikuoti, skenavimą pradeda nuo tautybės. Tai kvaila, tačiau tą patį darau ir aš. Išgirdusi „vokietis“ laukiu, kada naujasis pažįstamas sužibės preciziškumu arba išlies savo giliai širdy glūdinčius antisanitarinius nuogaštavimus. Štai vokietaitė Stefani mano lūkesčius pateisino: ji yra labai tiksli, higieną garbinanti mergina.

Išgirdus „Lietuva“ klausiančiųjų galvoms užmenama mįslė, kuri, remiantis migla ir praeities aidais, tuoj pat įmenama: „Lietuva = Rusija.“ Gaunu menamą identifikacijos kortelę: šaltis ir *vodka* (trūksta tik meškos).

Jeigu jau pradėjau neigti, kad Lietuva yra Rusija, vadinasi, arčiau asociacijų lauką. Tai reiškia, kad iš identifikacijos kortelės ištrinami „šaltis ir *vodka*“. Kas joje bus įrašyta – mano valia. Aš pati tampu šalies personifikacija.

Po daugelio metų visi, su kuriais Kinijoje šiek tiek bendravau, išgirdę apie Lietuvą sakys: „A, taip, žinau, tie lietuviai mažai kalba, dėvi gražias striukes, gerai sukramto maistą, vakarais niekur neina, nerūko ir nebijo šalčio.“

Arba man reikia keisti elgesį, arba tebūnie – esu iš Rusijos. Nežinau, kas yra reprezentatyviau.

Savo darganotame laiške draugė Viktorija rašė, kad Lietuva turbūt yra netinkamiausia šalis skaityti filosofinę literatūrą. Tiesa, rudeniškas pašalas ir artėjantis šildymo sezonas gali pasufleruoti, pvz., skaitomą Sartre'ą pakeisti skutimosi peiliuku ir pastarąjį panaudoti ne pagal buitinę (barzdos, pažastų zona), o būtinę (venų sritis) paskirtį.

Ai, *draugai*, geriau apsivilkim gražią striukę ir eikim palesinti ančių.

Jūs lesinkite, kad neliūdėtumėte, o aš lesinsiu, kad visi Pekine kalbėtų: lietuviai gražiai globoja paukštelius.

VAIVA GRAINYTĖ

Autorės nuotrauka

Redaktorė: Giedrė Kazlauskaitė (gkazlauskaitė@gmail.com).
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketos: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Teatras, kinas: Jūratė Visockaitė.
Direktorius: Žydrūnas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.

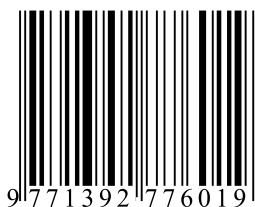
Savaitraštis išeina penktadieniais.

Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1620 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4,
01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt.
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.
Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnų“ remia:
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės
nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita
AB banke „Swedbank“ (kodas 73000)
LT36 7300 0100 0000 7071.

9 771392 776019